

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “วิธีการสืบทอดวัฒนธรรมของชาวไทยพวนในอำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี” ผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัย โดยครอบคลุมเนื้อหาในประเด็นดังต่อไปนี้

1. ความหมาย ความสำคัญและการถ่ายทอดวัฒนธรรม
2. ประวัติและประเพณีของชาวไทยพวน
3. บริบทของพื้นที่ที่ศึกษา
4. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ความหมาย ความสำคัญและการถ่ายทอดวัฒนธรรม

ความหมายของวัฒนธรรม

ประเทศไทยมีหลักฐานทางราชการที่กล่าวถึงคำว่า “วัฒนธรรม” ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2483 โดยมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.2483 ซึ่งคำว่า “วัฒนธรรม” เป็นคำไทยที่นำมาจากภาษาบาลีและสันสกฤต แปลว่า ธรรมเป็นเหตุให้เจริญหรือธรรมคือ ความเจริญ ส่วนพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485 ให้ความหมายวัฒนธรรมไว้ คือ ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน (พระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485, น. 59)

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการทั้งชาวไทยและตะวันตกได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้อย่างหลากหลาย เช่น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิต พ.ศ.2546 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, น. 1058) ได้ให้ความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” คือ สิ่งที่ทำให้ความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมการแต่งกาย หรือวิถีชีวิตของหมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมชาวเขา เป็นต้น

ส่วน อมรา พงศาพิชญ์ (2537, น. 1) ให้ความหมายว่า “วัฒนธรรม” คือ สิ่งที่มีมนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อการเรียนรู้ โดยการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่ง มีทั้งที่เป็นรูปธรรม เช่น บ้านเรือนที่อยู่อาศัย ฯลฯ สิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น ภาษาขนบธรรมเนียมประเพณี ฯลฯ และงามพิศ ลัทธิสงวน

(2543, น.15) ให้ความหมายว่า วัฒนธรรม หมายถึง ผลผลิตโดยรวมของแต่ละบุคคล กลุ่ม หรือ สังคม รวมทั้งเทคโนโลยี ศิลปะ วิทยาศาสตร์ และระบบคุณธรรม รวมทั้งพฤติกรรมที่สะท้อนสติปัญญา โดยจะช่วยบ่งบอกถึงความแตกต่างของพฤติกรรมมนุษย์

ขณะที่ *เอ็ดเวิร์ด บี. ไทเลอร์* (Tylor, Edward B., 1871, p. 84) ได้นิยามคำว่า วัฒนธรรมไว้ในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน คือ วัฒนธรรมเป็นสรรพสิ่งทั้งหมดที่มีความหมายสลับซับซ้อน อันจะประกอบไปด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ จริยธรรม กฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี สมรรถภาพต่างๆ รวมทั้งนิสัยบุคคลที่ได้รับการถ่ายทอดมาในฐานะที่เป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคม และอาจมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมนั้นๆ เพื่อเป็นมรดกแก่ชนรุ่นต่อไป และ *แชฟเฟอร์และแลมม* (Shaeffer and Lamm, 1995, p. 66) ได้มองวัฒนธรรมในมิติของการเรียนรู้และการมีพลวัตหรือมีการเปลี่ยนแปลงตามบริบทของสังคม และความต้องการของคนในสังคม ซึ่งวัฒนธรรมตามนิยามนี้คือ องค์รวมของพฤติกรรมที่ถูกเรียนรู้และถูกถ่ายทอดโดยคนในสังคม ซึ่งองค์รวมนี้หมายถึง ความคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมและประเพณีต่างๆ

กล่าวโดยสรุป วัฒนธรรม หมายถึง ความคิด ความเชื่อ วิถีชีวิต ที่มีการสร้างสรรค์ สัมผัสมันมาภายใต้บริบททางสังคมที่นำไปสู่การประพฤติปฏิบัติจนเป็นแบบแผน ทำให้มีการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

ความสำคัญของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อสังคมทุกๆ สังคม และวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในความเป็นชาติ โดยวัฒนธรรมมีความสำคัญด้วยกันหลายประการ ได้แก่ (<http://www3.ru.ac.th/korea/article1/article11.pdf> สืบค้นเมื่อ 14 พฤศจิกายน 2561)

1. เพื่อใช้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต กล่าวคือ

1.1 เป็นเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ในการดำรงชีวิต ในแง่นี้ วัฒนธรรมเป็นอุดมการณ์ ค่านิยม ทศนคติและจุดหมายปลายทางของชีวิตของคนในสังคม

1.2 เป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์หรือพฤติกรรมของมนุษย์ โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ระเบียบทางสังคม สถานภาพและบทบาท สถาบันและโครงสร้างทางสังคม

1.3 เป็นตัวควบคุมสังคม การควบคุมทางสังคมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นตัวกำหนดเฉพาะเจาะจงถึงการแสดงออกของบุคคลในสังคม หรือที่เรียกว่า “บรรทัดฐานทางสังคม” ซึ่งเป็นตัวกำหนดแนวทางของความประพฤติของคนในสังคม

1.4 เป็นสิ่งของเครื่องใช้ทุกประเภทเพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกายและจิตใจ ในแง่นี้เป็นวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ เช่น อาหาร เสื้อผ้า บ้านเรือน เป็นต้น

2. วัฒนธรรมทำหน้าที่หล่อหลอมบุคลิกภาพให้กับสมาชิกของสังคมให้มีลักษณะเป็นแบบใดแบบหนึ่ง เช่น ความเชื่อ ความสนใจ ทศนคติ เป็นต้น

3. วัฒนธรรมก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ก่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่น เพราะสมาชิกของสังคมมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ก่อให้เกิดความผูกพัน พึ่งพาอาศัยกันและกัน มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน

จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมมีความสำคัญในฐานะที่เป็นเครื่องมือช่วยเหนี่ยวรั้งสมาชิกในสังคมให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นเครื่องแสดงเอกลักษณ์ของชาติอย่างหนึ่ง วัฒนธรรมยังเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม ช่วยให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และช่วยให้ประเทศชาติมีความเจริญรุ่งเรืองถาวร โดยผู้สร้างวัฒนธรรมคือมนุษย์ และสังคมเกิดขึ้นก็เพราะมนุษย์ ดังนั้น วัฒนธรรมกับสังคมจึงเป็นสิ่งคู่กัน ดังนั้นสังคมใดถ้ามีขนาดใหญ่หรือมีความซับซ้อน ย่อมนำมาซึ่งความหลากหลายทางวัฒนธรรม และวัฒนธรรมต่าง ๆ ของแต่ละสังคมอาจเหมือนหรือต่างกันได้ อันเนื่องมาจากความแตกต่างทางด้านความเชื่อ เชื้อชาติ ศาสนาและถิ่นที่อยู่ เป็นต้น

การถ่ายทอดวัฒนธรรม

ปัจจุบันวัฒนธรรมของสังคมหลายๆ แห่งกำลังพบกับความเปลี่ยนแปลงที่มาจากหลายสาเหตุ นำไปสู่การล่มสลายของวัฒนธรรมในบางสังคม แต่ในบางสังคมก็ยังคงสามารถรักษาวัฒนธรรมของตนไว้ได้ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการถ่ายทอดวัฒนธรรมไปสู่รุ่นลูกหลานที่เกิดขึ้นของแต่ละสังคม

วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของคนในสังคมที่มีธรรมชาติเหมือนกับสิ่งอื่นๆ ในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งได้มีผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา ศิลปะ และวัฒนธรรมสรุปไว้ในงานสัมมนา เรื่อง ทิศทางวัฒนธรรมกับการศึกษาในกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลง เมื่อวันที่ 14 มีนาคม 2545 ณ โรงแรมปรินซ์พาเลซ กรุงเทพมหานคร จัดโดย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สรุปได้ว่า ปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงเป็นปัจจัยเดียวกับที่ทำให้เกิดการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม คือ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545, น. 94-95)

1. การถ่ายทอดโดยกระบวนการศึกษาในรูปของสถาบัน/องค์กร (Institutionalization) ที่สำคัญ ได้แก่ บ้าน วัด โรงเรียน
2. การถ่ายทอดโดยกระบวนการจัดเกลาทางสังคม (Socialization)
3. ระบบความคิดและบุคลิกภาพส่วนตัวของแต่ละคน (Personalization) ที่จะเลือกรับหรือไม่รับอะไรด้วยการตัดสินใจของตนเอง

ในขณะที่ นิคม มุสิกคามะ ได้กล่าวถึงการถ่ายทอดหรือการสืบสานวัฒนธรรมที่สำคัญ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ (นิคม มุสิกคามะ, 2545, น. 69)

1. หลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียน (School Education) การจะสืบสานวัฒนธรรมดั้งเดิมนั้นจะต้องพิจารณาปัจจัยหลัก คือ หลักสูตรการเรียนการสอน (Curriculum) จะต้องบรรจุเรื่องราวใกล้ตัว เพื่อให้เยาวชนสามารถเรียนรู้วิถีชีวิตที่สืบทอดกันมาในอดีต ได้แก่ ศิลปะและวัฒนธรรมของท้องถิ่นกับการเรียนรู้เรื่องราววิถีการทำมาหากิน และโบราณสถานของคนอื่นๆ ด้วยการจัดหลักสูตรให้เหมาะสมกับกายภาพ อายุของผู้เรียน อาคาร ครูอาจารย์ สื่อการเรียนการสอน ฯลฯ

2. การปฏิบัติ การสืบทอดประเพณีในครอบครัว โดยพ่อแม่ ผู้ปกครอง จะต้องนำลูกหลานให้เข้าร่วมกิจกรรมตามที่ตนเองปฏิบัติสืบทอดกันมา ไม่ให้สูญเสียเอกลักษณ์ของตนไป เช่น นำลูกหลานเข้าร่วมกิจกรรมทำมาหากิน สอนลูกหลานให้ประพฤติปฏิบัติรักษาริชาตมารยาท นำลูกหลานให้ร่วมกิจกรรมทำนุบำรุงรักษาศิลปวัฒนธรรม สอนลูกหลานให้ประดิษฐ์งานช่างฝีมือ นำลูกหลานร่วมกิจกรรมทางสังคม เครือญาติ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าสถาบันต่างๆ ในสังคม เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการเมือง สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการศึกษา และสถาบันศาสนา ทุกสถาบันล้วนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรม และสถาบันต่างๆ เหล่านั้นเป็นสิ่งที่ทำให้ประเทศชาติดำรงอยู่ได้ ขณะเดียวกันสถาบันเหล่านั้นก็ต้องมีวัฒนธรรมเป็นเครื่องหล่อเลี้ยง ดังนั้นวัฒนธรรมจึงมีความสำคัญ ทุกคนในชาติจึงควรช่วยกันทะนุบำรุงวัฒนธรรมให้ดำรงอยู่และมีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ซึ่งการบำรุงรักษาวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการเป็นส่วนสำคัญเพื่อการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้ดำรงอยู่ได้ โดย *สัญญา สัญญาวิวัฒน์* ได้เสนอแนวทางในการบำรุงรักษาวัฒนธรรมไทยไว้ดังนี้ (สัญญาวิวัฒน์, 2542, น. 74)

1. ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยให้เข้าใจ และรักษาวัฒนธรรมไทยไว้ไม่ให้สูญหาย
2. ปฏิบัติตนตามวัฒนธรรมไทยทั้งด้านวัตถุและจิตใจ
3. เผยแพร่วัฒนธรรมไทยเมื่อมีโอกาสและชักชวนผู้อื่นให้สนใจหรือปฏิบัติตาม
4. ช่วยดูแลและทำนุบำรุงศิลปวัตถุอันเป็นสมบัติส่วนรวมและหากเห็นผู้ใดทำลายก็ช่วยแนะนำตักเตือนหรือแจ้งแก่เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

จะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างมากต่อสังคม เนื่องจากทำให้สังคมแต่ละสังคมเกิดความหลากหลายและมีเอกลักษณ์เฉพาะที่เป็นของตนเอง แต่ในปัจจุบันวัฒนธรรมของแต่ละสังคมเริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก โดยจะเห็นได้จากหลายๆ สังคมเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงและเริ่มมีการละทิ้งวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนแล้วไปรับวัฒนธรรมใหม่ ขณะที่อีกหลากหลายสังคมได้เริ่มหันมาถ่ายทอดวัฒนธรรมของกลุ่มตน เพื่อให้วัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มชนจะได้

ไม่สูญหายไป ซึ่งการรักษาวัฒนธรรมให้คงอยู่นั้นจะเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็งได้อีกทางหนึ่ง

2. ประวัติและประเพณีของไทยพวน

2.1 ประวัติไทยพวน

ความเป็นมาของไทยพวน

พวน ลาวพวน หรือไทยพวน เป็นกลุ่มชนที่มีอยู่กระจัดกระจายหลายจังหวัดในประเทศไทย แต่เดิมไทยพวนอาศัยอยู่ในเมืองพวน ซึ่งเป็นเมืองเล็กตั้งอยู่บริเวณริมลำน้ำพวนทางตอนเหนือ บริเวณแขวงเมืองเชียงขวาง เมืองพวนเป็นเมืองที่มีประวัติความเป็นมาที่เก่าแก่ที่สุดเมืองหนึ่งของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีสิ่งยืนยันได้เป็นอย่างดีถึงการดำรงอยู่ของไทยพวนคือ ซากโบราณสถาน ได้แก่ วัด และเจดีย์ที่ปรากฏอยู่ทั่วไปตามภูเขาโดยรอบเมืองพวน (James McCarthy, 1900, p. 51)

“พวน” มีความหมายว่าอะไร เพราะเหตุไรจึงเรียกชื่อว่า “พวน” จากการค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวของ “พวน” มีข้อสันนิษฐานว่า เหตุที่เรียกว่า “พวน” เพราะอาศัยอยู่ที่ “เมืองพวน” ที่ตั้งอยู่ในเขตติดต่อกับประเทศญวน (เวียดนาม) เมืองพวนตั้งอยู่ใกล้กับภูเขาเรียกว่า “ภูพวน” คำว่า “ภู” คือ ภูเขา ดังนั้นจึงได้ใช้สัญลักษณ์ของภูมิประเทศเป็นชื่อท้องถิ่นจึงเรียกว่า “เมืองพวน” และ “คนพวน” เมื่อนานไป คำว่า “ภู” หายไปจึงเหลือแต่คำว่า “พวน” (<http://www.bungkan.net/?p=9712> สืบค้นเมื่อ 8 มกราคม 2561) หรือสันนิษฐานว่า ที่ได้ชื่อว่า “พวน” เพราะกลุ่มชนนี้อาศัยและทำมาหากินอยู่ใกล้แม่น้ำพวน จึงได้ชื่อว่า “พวน” ตามไปด้วย โดยชนกลุ่มนี้จะประกอบอาชีพทำไร่ทำนาบริเวณใกล้แม่น้ำเป็นหลัก ซึ่งจากการสันนิษฐานนี้ตรงกับที่ *จารุวรรณ ธรรมวัตร* กล่าวถึงว่า เหตุที่ชื่อ “พวน” มีที่มาจากชื่อของแม่น้ำ (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2540, น. 57)

ไทยพวนส่วนใหญ่อยู่นอกจากอาศัยอยู่ที่แขวงเชียงขวาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ถิ่นที่อยู่ของชาวไทยพวนยังกระจัดกระจายไปอยู่ที่อื่นอีกทั่วบริเวณลุ่มน้ำจิมในเขตประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เช่น บ้านหาดสวน พันทอง ตาลเปี้ยว หาดเลี้ยว บุ่งพร้าว ตลิ่งชัน บ้านเกิด เป็นต้น (วิเชียร วงศ์วิเศษ, 2517, น. 8-9) ขณะที่ *บุญย์ เจริญชัย* อดีตเอกอัครราชทูตและรัฐมนตรีได้พยายามหาหลักฐานที่มาของ คำว่า “พวน” โดยพบว่าไทยพวนมาจากชื่อภูเขาถูกหนึ่งในดินแดนพวน ด้วยการศึกษาค้นคว้าจากแผนที่ของแคว้นพวนที่จัดทำโดยนักสำรวจชาวฝรั่งเศสผู้ซึ่งเรียกแคว้นพวนตามภาษาญวนว่า “ตรันนิน” (Tran Ninh) ไม่พบภูเขาถูกใดชื่อว่า “ภูพวน” เห็นแต่มีสายน้ำหนึ่งที่เรียกว่า “น้ำพวน” ซึ่งฝรั่งเศสเขียนว่า Pou-eun หรือ Phou-eune อ่านเป็น

“ภูเอิน” หรือ “ภูเอิ้น” (วิเชียร วงศ์วิเศษ, 2517, น. ๖) การสันนิษฐานตรงกับการศึกษาเอกสารงานวิจัยของ ปิยะพร วามะสิงห์ (ปิยะพร วามะสิงห์, 2538, น. 8) ส่วนในประเทศไทย คำว่า “พวน” เป็นชื่อของคนไทยสาขาหนึ่ง ซึ่งทางภาคอีสาน เรียกว่า “ไทยพวน” แต่ทางภาคกลางเรียกว่า “ลาวพวน”¹

ภาพ 2.1 ที่ตั้งเมืองเชียงขวาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
ที่มา: <https://th.wikipedia.org/wiki/แขวงเชียงขวาง> สืบค้นเมื่อ 8 มกราคม 2561.

¹ ในการวิจัยฉบับนี้จะใช้คำว่า “ไทยพวน”

เมืองเดิมของพวนปกครองโดยกษัตริย์ราชวงศ์เจ็ดเจือง ซึ่งมีกษัตริย์สืบทอดติดต่อกันมาโดยตลอด แต่เนื่องจากพื้นที่เชียงขวางเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญ เป็นเมืองหน้าด่านในการเข้าไปยังหลวงพระบาง เวียงจันทน์และญวน เชียงขวางจึงต้องรับศึกอยู่ตลอดเวลาอันเป็นเหตุให้คนพวนบางกลุ่มที่รักสงบไม่ชอบความวุ่นวายได้มีการอพยพโยกย้ายมาอยู่ในเวียงจันทน์และเมืองอื่นๆ หลายครั้ง แต่การโยกย้ายครั้งสำคัญที่ทำให้เมืองพวนร้างผู้คนจนสูญสิ้นอาณาจักรคือการถูกกวาดต้อนเทครัว² โดยรัฐสยามตั้งแต่สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี เป็นต้นมา

ประวัติการเข้ามาอยู่ในประเทศไทยของไทยพวน

การอพยพของไทยพวนเข้าสู่ประเทศไทยนั้นมีลักษณะทยอยเข้ามาเป็นระยะๆ และกระจายกันอยู่บริเวณภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลางของประเทศไทย การอพยพของไทยพวนมีเหตุผลหลายประการทั้งถูกกวาดต้อนจากการแพ้สงคราม การอพยพ เข้ามาด้วยความสมัครใจ โดยการเข้ามาในแต่ละครั้งนั้นไม่ได้มาเฉพาะแต่เพียงไทยพวนเท่านั้น แต่ปะปนกันมากับครอบครัวลาวอื่นๆ เช่น ลาวเวียง ลาวพุงคำ ผู้ไทคำ ลาวโซ่ง ฯลฯ ซึ่งจากการเข้ามาเพียงแค่งานวนกลุ่มเล็กๆ จากนั้นก็เพิ่มมากขึ้นและได้กระจัดกระจายตั้งบ้านเรือนอยู่ในจังหวัดต่างๆ โดยการอพยพของไทยพวนสันนิษฐานว่าน่าจะมีช่วงเวลาต่างๆ ดังต่อไปนี้ (<http://www.thaiphuanbanphue.com/ประวัติไทยพวน/> สืบค้นเมื่อ 8 มกราคม 2561)

1) การอพยพเข้ามาในสมัยธนบุรีตอนปลาย กล่าวคือ พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดเกล้าให้สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกยกทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์และหัวเมืองต่างๆ ซึ่งมีชื่อเรียกรวมกันว่าหัวพันทั้งห้าทั้งหก ประกอบด้วย เมืองคำม่วน เมืองคำเกิด เมืองเวียงชัย เมืองไพศาลี เมืองข่าเหนือ และเมืองเชียงขวาง โดยได้กวาดต้อนเอาชาวเวียง (เวียงจันทน์) ลาวพวนและลาวโซ่ง มาไว้ที่เมืองร้างเนื่องจากถูกพม่ากวาดต้อนราษฎรไปตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า เมื่อ พ.ศ. 2310 ได้แก่ เมืองสระบุรี ลพบุรี นครนายก ฉะเชิงเทรา แต่ไม่แน่ชัดว่าจะมีไทยพวนมาด้วยหรือไม่ เพราะไม่มีหลักฐานยืนยันแน่นอนว่า สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกยกทัพไปตีเมืองเชียงขวางหรือไม่ แต่สมัยนั้นเมืองพวนตกเป็นเมืองขึ้นของกรุงเทพ และเป็นไปได้ว่าไทยพวนน่าจะถูกกวาดต้อนลงมาด้วย เพราะศึกครั้งนั้นสามารถตีเวียงจันทน์ และหัวเมืองรอบๆ เวียงจันทน์ ซึ่งมีเมืองพวนอยู่ด้วย

ต่อมาเมืองแกลงและเมืองพวนแข็งข้อต่อเมืองเวียงจันทน์ เจ้าเมืองเวียงจันทน์จึงได้ยกทัพไปปราบและกวาดต้อนครอบครัวลาวทรงดำ (ลาวโซ่ง) และลาวพวน ส่งมากรุงเทพฯ ลาวทรงดำถูก

² ยกครอบครัวไป กวาดครอบครัวไป อ้างอิงจาก <https://dictionary.sanook.com/search/dict-th-royal-institute/เทครัว> สืบค้นเมื่อ 13 พฤษภาคม 2562.

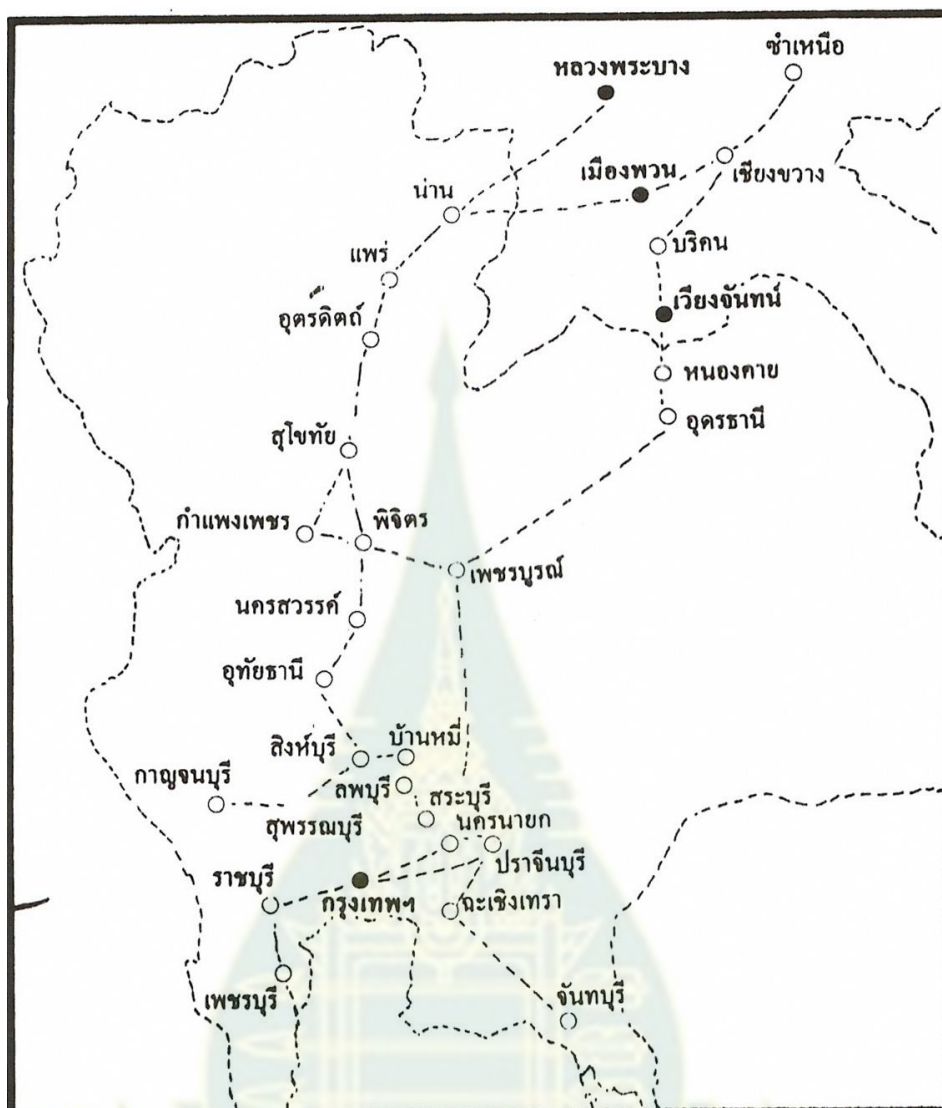
ส่งไปอยู่ที่เพชรบุรี ลาวพวนถูกส่งมาที่เมืองเพชรบุรี ลพบุรี นครนายก ฉะเชิงเทรา ราชบุรี และ จันทบุรี

2) การอพยพเข้ามาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือ เจ้าอนุวงศ์แห่งนครเวียงจันทน์ ปลดแอกลาวให้พ้นจากการเป็นเมืองขึ้นของไทย แต่เมื่อทำการไม่สำเร็จจึงนำพาครอบครัวหนีไปยังญวน แต่พระเจ้าสุทโธทนะสุวรรณนักษัตรเจ้านครเข็ญแข หรือ เจ้าน้อยเมืองพวน ได้ทรงจับกุมเจ้าอนุวงศ์พร้อมครอบครัวส่งพระองค์ลงมาที่กรุงเทพมหานคร³ และครั้งนั้นกองทัพกรุงเทพปราบกบฏได้สำเร็จก็ได้กวาดต้อนผู้คนจากเวียงจันทน์มาอยู่ตามหัวเมืองต่างๆ โดยมีไทยพวนอพยพลงมาด้วย โดยมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดลพบุรี สระบุรี สุพรรณบุรี นครชัยศรี และนครพนม

ต่อมา พ.ศ.2377 ญวนยกกองทัพมาจับเจ้าน้อยไปประหาร เนื่องจากไม่พอใจที่เจ้าน้อยจับเจ้าอนุวงศ์และครอบครัวมาส่งกรุงเทพ และยึดครองเมืองพวน เจ้านายและขุนนางเมืองพวนขอกำลังจากกองทัพไทยมาช่วยปราบญวนจนสำเร็จ ท้ายไทยจึงขอให้เจ้านายเมืองพวนอพยพไปอยู่ที่อื่น เพราะเกรงว่าถ้าไม่มีทัพไทยอยู่ญวนอาจจะเข้ามารุกรานอีก ดังนั้นครอบครัวไทยพวนจึงย้ายเข้ามาอยู่ที่เมืองหนองคาย บางครอบครัวได้อพยพหนีเข้ามาอยู่ตามแนวเขตไทย

3) การอพยพเข้ามาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือ เมื่อ พ.ศ.2417 พวกฮ่อยกกำลังมาบุกเมืองพวน จุดบ้านเผาเมืองท่าลาขวัญวาศอาราม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยามหาอำมาตย์ (ชื่น กัลยาณมิตร) จัดส่งกองทัพจากกรุงเทพฯ ไปปราบฮ่อที่ได้ยกกำลังล่วงล้ำเข้ามาจนถึงเมืองเวียงจันทน์ (<https://news.tnews.co.th/contents/343407> สืบค้นเมื่อ 8 มกราคม 2561) ต่อมา พ.ศ. 2426 ฮ่อยกมารุกรานเมืองหลวงพระบางอีก รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้พระยาพิชัย (มิ่ง) พระยาสุโขทัย (ครุฑ) คุมกำลังไปช่วยก่อน แล้วให้พระยาราชวรานุกุล (เอก บุญยรัตนพันธุ์) เป็นแม่ทัพยกตามไป ฮ่อได้ข่าวก็ถอยหนีไปปักหลักอยู่ที่ค่ายทุ่งเชียงคำ จน พ.ศ. 2429 จึงสามารถปราบฮ่อได้ราบคาบ เวียงจันทน์ (<https://news.tnews.co.th/contents/343407> สืบค้นเมื่อ 8 มกราคม 2561) หลังจากนั้นจึงแต่งตั้งพญาแล่มเป็นข้าหลวง เพื่อไปปกครองเมืองพวนจวบจนถูกฝรั่งเศสยึดครองเมืองพวนเป็นอาณานิคม

³ เอกสารฝ่ายลาวกล่าวว่าสยามได้หลอกลวงเจ้าน้อยเมืองพวนให้บอกที่ซ่อนเจ้าอนุวงศ์ เจ้าน้อยเมืองพวนไม่ทราบเรื่องจึงเป็นเหตุให้เจ้าอนุวงศ์ถูกจับ อ้างอิงจาก <https://th.wikipedia.org/wiki/เจ้าอนุวงศ์> สืบค้นเมื่อ 8 มกราคม 2561.

ภาพ 2.2 แผนที่แสดงเส้นทางอพยพผู้ประเทศไทยของชาวไทยพวน
(ตั้งแต่สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์)

ที่มา: โปธิ์ แซมล่าเจียก. (2537). *ตำนานไทยพวน*. กรุงเทพมหานคร: กมลพิมพ์พริ้นติ้ง จำกัด. น. 18.

จะเห็นได้ว่าไทยพวนที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยจะเข้ามาในฐานะเชลยศึกและเข้ามาด้วยความสมัครใจ ซึ่งกลุ่มที่ถูกกวาดต้อนมาในฐานะเชลยศึกมักจะถูกส่งไปไว้ตามหัวเมืองชั้นในเพื่อชดเชยแทนคนไทยที่ถูกพม่ากวาดต้อนไปหลังเสียกรุงศรีอยุธยา ส่วนพวกที่อพยพเข้ามาด้วยความสมัครใจมักจะอพยพเข้าไปรวมอยู่กับพวนกลุ่มเดิม หรือขยายถิ่นที่อยู่ใหม่ โดยพบการดำรงอยู่ของไทยพวนในบริเวณต่างๆ ดังนี้

ตาราง 2.1 แสดงการตั้งหลักแหล่งของไทยพวนในประเทศไทย

จังหวัด	ที่ตั้งของไทยพวน
จังหวัดหนองคาย	อ.ศรีเมืองใหม่ อ.โกสุมพิสัย
จังหวัดอุดรธานี	อ.บ้านฝ้อ และบ้านเชียง อ.หนองหาน
จังหวัดสุโขทัย	- อ.ศรีสัชนาลัย หาดสูง หาดเลี้ยว บ้านใหม่ แม่ราก - อ.สวรรคโลก บ้านคลองมะพลับ - อ.ลานหอย บ้านวังหาด
จังหวัดแพร่	อ.เมือง บ้านทุ่งโห้งเหนือ - ใต้
จังหวัดน่าน	อ.เมือง บ้านห้วยเล็บมือ (เล็บมือน้) อ.ท่าวังผ่า บ้านฝ้ายมูล
จังหวัดพิจิตร	อ.ตะพานหิน ทุ่งโพธิ์ วังทับคือ วังลุ่ม ป่าแดง
จังหวัดพิษณุโลก	อ.วังทอง บ้านเข็ก
จังหวัดอุดรดิตถ์	อ.เมือง บ้านปากฝาง ผาจุก
จังหวัดสิงห์บุรี	อ.พรหมบุรี เสาธงทอง กุฎีทอง โพธิ์เอน อุดมะพิชัย บางน้ำเชี่ยว โภคภิวัฒน์
จังหวัดสุพรรณบุรี	อ.บางปลาม้า ลานคา กมม่วง บ้านด่าน บ้านสูตร อู่มพร บ้านหมี บ้านเก่า ดอกบัว ไร่เดี่ยว เก้าห้อง มะขามล้ม
จังหวัดสระบุรี	อ.หนองโดน บ้านกลับ บ้านครัว บ้านคลอง คลองบุญ คลองโดน บ้านสร้าง
จังหวัดนครนายก	อ.ปากพลี บ้านใหม่ ฝั่งคลอง ท่าแดง หนองแส หนองหูลิง คลองตะเคียน คลองคล้า เกาะกา เขมโข้ง สะแกชิง ชุมข้าว โพธิ์ศรี กลางโสภา โพธิ์ทอง เกาะหวาย หนองหินแฮ่
จังหวัดลพบุรี	- อ.เมือง บ้านถนนใหญ่-แค โคกกระเทียม - อ.บ้านหมี่ บ้านกลาง สว่างอารมณ์ ราษฎร์ธานี โบสถ์ โพนทอง เชียงงา บ้านกล้วย บ้านหมี่ใหญ่-น้อย บางกะพี้ใหญ่-น้อย สะเตยใหญ่-น้อย สำโรงใหญ่-น้อย หินปักใหญ่-เหนือ-ทุ่ง มะขามเอน-เฒ่า ทุ่งทะเลหญ้า เขาวงกต บ้านทราย วัดวัดเหนือ-ใต้ คลองไม้เสียบ หัวเขา เนินยาว ดงพลับ ห้วยแก้ว หนองทรายขาว หลุมข้าว สระใหญ่ ไร่ใหญ่

ที่มา: <http://www.stou.ac.th/Offices/rdec/nakornnayok/Main/OnlineExhibitions/Thaiphun/>

StoryMain. Html สืบค้นเมื่อ 8 มกราคม 2561.

ตาราง 2.1 แสดงการตั้งหลักแหล่งของไทยพวนในประเทศไทย (ต่อ)

จังหวัด	ที่ตั้งของไทยพวน
จังหวัดฉะเชิงเทรา	อ.พนมสารคาม อ.สนามชัย เมืองกลาง เมืองกลาย เมืองแมด หนองปรือน้อย หนองเค็ด หนองดี หนองยาว หนองเต่าชน หนองปลาตอง หนองน้ำคำ หนองเสือ หนองโพรง หนองแหน นาเหล่าน้ำ นาเหล่าบก จอมศรี จอมมะณี เชียงใต้ เต่าเหล็ก เต่าอิฐ มหาเจดีย์ ราชฮ้าง หัวกะสัง บ้านช่อง บางพะเนียง ชุมข้าวโพธิ์ใหญ่ บ้านค้อ บ้านแล้ง ลาดกะทิง ดอนทะนา
จังหวัดปราจีนบุรี	อ.โคกปีบ และอ.ศรีมหาโพธิ หัวชา หัวหว้า หัวนา หัวสระข่อย หายโศก โศกปีบ โศกวัด โศกพนมดี หนองเสือ หนองสะแก หนองเกด หนองนก หนองบ้ำหมู หนองปรือ หนองเหือ โพนไทร โพนกระเบา ดอนสับฟาก ดงกะทงยาม บ้านแล้ง คูลำพัน ไร่ขาด ละเบาะไร่ ปรือวาย สัมแสง แปรงไร่ เกาะกะต่าย ม่วงขาว ชำหว้า อ.อรัญประเทศ มีบ้านระหัดตึก

ที่มา: [http://www.stou.ac.th/Offices/rdec/nakornnayok/Main/OnlineExhibitions/Thaiphun/StoryMain. Html](http://www.stou.ac.th/Offices/rdec/nakornnayok/Main/OnlineExhibitions/Thaiphun/StoryMain.Html) สืบค้นเมื่อ 8 มกราคม 2561.

ไทยพวนที่กระจายตัวอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง ลุ่มน้ำท่าจีน และลุ่มน้ำเพชรบุรีเป็นกลุ่มที่มีบริบทแตกต่างไปจากถิ่นฐานเดิมอย่างสิ้นเชิง ทั้งสภาพทางภูมิศาสตร์และทรัพยากรชีวภาพ เนื่องจากในอดีต ไทยพวนอาศัยบนพื้นที่สูง ภูเขา เนินเขา และทำนาแบบขั้นบันได เปลี่ยนเป็นการอยู่ในที่ลุ่มน้ำท่วมถึงและทำนาในที่ลุ่ม โดยเข้ามาอาศัยอยู่ร่วมกับกลุ่มคนไทยที่ตั้งถิ่นฐานอยู่เดิมในพื้นที่ดังกล่าว

นอกจากนี้ยังพบว่าไทยพวนยังคงดำรงประเพณีและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของตน สืบทอดมาจนปัจจุบัน ส่วนในด้านภาษานั้นในบางกลุ่มใช้ภาษาพวน และบางกลุ่มใช้ภาษาลาวควบคู่กับภาษาไทย หรือบางในบางกลุ่มจะใช้ภาษาของท้องถิ่นที่ตนอาศัยอยู่

2.2 ประเพณีของไทยพวน

ไทยพวนมีประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์ของตนเองมาช้านาน โดยประเพณีบางอย่างนอกจากจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการนับถือและยึดมั่นในพุทธศาสนาแล้ว ไทยพวนยังมีประเพณีที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความเชื่อในด้านต่างๆ อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มตน ที่สำคัญไทยพวนค่อนข้างมีความ

เครื่องครัดต่อขนบธรรมเนียมและประเพณีของตนอย่างมาก และในหลายท้องถิ่นยังคงถือปฏิบัติมาตามแบบอย่างของบรรพบุรุษ โดยประเพณีสำคัญของชาวไทยพวน ได้แก่

บุญปราสาทผึ้ง

กระทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 หรือวันออกพรรษา เรียกว่า บุญเดือน 11 ตามฮีตคองของชาวอีสาน เป็นงานบุญที่เกิดขึ้นเพื่อเป็นการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว

ความเชื่อเกี่ยวกับบุญปราสาทผึ้ง ส่วนหนึ่งมาจากความเชื่อที่ว่า พระพุทธเจ้าเมื่อเสด็จลงมาจากสวรรค์ พระองค์ได้ทรงแสดงปาฏิหาริย์ด้วยการเปิดโลกทั้งสาม คือ สวรรค์ มนุษย์ และนรก ให้เห็นถึงกันได้ ส่งผลให้มนุษย์ได้มองเห็นวิมานบนสวรรค์และเกิดความต้องการที่จะได้ขึ้นไปอยู่ในสถานที่อันงดงามเช่นนั้นบ้าง ขณะเดียวกันก็ได้ทราบว่าการจะได้ขึ้นไปในวิมานได้นั้นจะต้องสร้างบุญสร้างกุศล รักษาศีล ปฏิบัติธรรม โดยการทำบุญอย่างหนึ่ง คือ การสร้างปราสาทกองบุญในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ จึงเป็นที่มาของการสร้างบุญด้วยการสร้างปราสาทผึ้ง (<https://mgronline.com/travel/detail/9480000142416> สืบค้นเมื่อ 11 มกราคม 2561)

ภาพ 2.3 ปราสาทผึ้งของไทยพวน

ที่มา: <http://www.prapayneethai.com/บุญปราสาทผึ้งไทยพวน> สืบค้นเมื่อ 11 มกราคม 2561.

ส่วนอีกความเชื่อหนึ่ง คือ เมื่อครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงเสด็จไปจำพรรษาอยู่ในป่า รักษิตวัน มีช้างและลิงเป็นผู้ปฏิบัติหรือเป็นผู้ดูแลรับใช้ โดยช้างได้นำน้ำและผลไม้มาถวาย พระพุทธเจ้า ส่วนลิงได้นำรวงผึ้งมาถวาย เมื่อพระพุทธเจ้าทรงรับรวงผึ้ง ลิงได้แสดงความดีใจ กระโดดโลดเต้นจนเกิดการพลัดตกต้นไม้ลงมาตาย จากนั้นเมื่อถึงวันออกพรรษา พระพุทธเจ้า จะต้องเสด็จกลับจากป่าเพื่อเข้าเมือง ช้างก็หัวใจแตกสลายด้วยความอาลัยในพระพุทธเจ้า พระองค์ ทรงระลึกถึงความดีของช้างและลิง จึงได้เอารวงผึ้งนั้นมาทำเป็นดอกไม้ประดับในโครงปราสาทเพื่อ อุทิศส่วนกุศลให้สัตว์ทั้งสอง (<https://mgronline.com/travel/detail/9480000142416> สืบค้นเมื่อ 11 มกราคม 2561)

การทำบุญปราสาทผึ้งจะเริ่มในตอนเช้าวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ชาวบ้านจะทำอาหารเพื่อ ไปตักบาตรเลี้ยงพระที่วัด เสร็จจากเลี้ยงพระแล้วก็แบ่งหน้าที่กันทำเป็นกลุ่มๆ เช่น บางกลุ่มจะไป ช่วยกันหุงน้ำมันมะพร้าว เพื่อใส่จุดประทีปบูชา บางกลุ่มที่มีฝีมือทางช่างจะไปปลุกปั้นประทีป เป็นต้น การปลุกปั้นประทีปจะปลุกไว้ที่หน้าวิหารหรือหน้าหอแจก (ศาลาการเปรียญ) ซึ่งมีลักษณะ เป็นร้านไม้สูงประมาณเมตรเศษๆ พื้นร้านปูด้วยไม้ไผ่สานขัดแตะ ตกแต่งร้านด้วยทางมะพร้าวและ ต้นกล้วยให้ดูงดงาม เพื่อวางถาดประทีป และทำโครงปราสาทผึ้งด้วยไม้ไผ่ และกาบกล้วย แล้วแทง หยวกเป็นรูปเขี้ยวหมา ตกแต่งโครงปราสาทเป็นรูปหอปราสาท ซึ่งจะมีขนาดเล็กใหญ่ขึ้นกับศรัทธา และกำลังของคุ้มบ้าน (<https://www.m-culture.go.th/udonthani/files/364/E10.pdf> สืบค้นเมื่อ 15 พฤศจิกายน 2561)

ฝ่ายหญิงจะทำถาดประทีป ใส่ประทีป และทำดอกไม้ประดับปราสาท จากนั้นจัดเครื่อง ไทยธรรม เช่น สมุด ดินสอ ผ้าสบงจีวร และเครื่องใช้อื่นๆ ฯลฯ ตกค่ำชาวบ้านจะแห่ปราสาทผึ้งไป วัด เมื่อถึงวัดจะนำปราสาทผึ้งไปเดินเวียนประทักษิณวิหารหรือหอแจกก่อน 3 รอบ จึงจะเอาปราสาท ผึ้งขึ้นไปตั้งไว้หน้าพระประธานในวิหารหรือบนหอแจก จากนั้นจะลงมาที่ร้านประทีปเพื่อมา ร่วมกันจุดประทีปบูชา จุดดอกไม้ไฟ พลุ และจุดโคมลอย เมื่อจุดประทีปบูชาพระพุทธเจ้าแล้วก็ จะกลับขึ้นไปที่วิหารหรือหอแจก ฟังพระสวดปริตรมงคล และฟังพระเทศน์อันสืบเนื่องจากการทำ ปราสาทผึ้ง แล้วจึงถวายปราสาทผึ้ง และเครื่องไทยธรรมแก่พระภิกษุสงฆ์เป็นอันเสร็จพิธีการทำบุญ ปราสาทผึ้ง เมื่อพระภิกษุสงฆ์ชักเครื่องไทยธรรมไปแล้วชาวบ้านจะนำปราสาทผึ้งมาทิ้งไว้ตามต้นไม้ (<https://www.m-culture.go.th/udonthani/files/364/E10.pdf> สืบค้นเมื่อ 15 พฤศจิกายน 2561)

ประเพณีกำฟ้า

เป็นความเชื่อที่สำคัญของไทยพวนในทุกพื้นที่มาตั้งแต่อดีต และปัจจุบันในหลายพื้นที่ ยังคงยึดถือปฏิบัติต่อกันมา คำว่า “กำ” ในภาษาพวน หมายถึง การนับถือและสักการะบูชา ส่วนคำว่า “กำฟ้า” หมายถึง ประเพณีนับถือ สักการะบูชาฟ้า เนื่องจากไทยพวนเป็นกลุ่มชนที่ประกอบอาชีพ

ทางการเกษตร โดยเฉพาะการทำนา (<http://www.suphan.biz/konpuan.htm> สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2561) ดังนั้นจึงให้ความสำคัญกับเรื่องดินฟ้าอากาศที่มีผลต่อการทำการเกษตร เช่น กลัวว่าฝนจะไม่ตกต้องตามฤดูกาล หรือฟ้าจะผ่าคนหรือสัตว์ตาย เป็นต้น ที่สำคัญประเพณีนี้เป็นประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อระลึกถึงคุณความดีของดวงวิญญาณบรรพบุรุษที่ไทยพวนเคารพบูชา และยังเป็นการบวงสรวงต่อเทพเจ้าบนสวรรค์ อันเป็นการแสดงความกตัญญูกตเวทิตาต่อฟ้าที่ได้คุ้มครองให้ผู้ประกอบพิธีมีอายุยืนยาว ให้อยู่ดีกินดี มีฝนตกตามฤดูกาล และมีข้าวปลาอาหารสมบูรณ์

แต่เดิมวันกำฟ้ากำหนดเอาวันที่มีผู้ได้ยินเสียงฟ้าร้องครั้งแรกในเดือน 3 เป็นวันเริ่มประเพณีกำฟ้า เพราะถือกันว่าเป็นวันที่ฟ้าเปิดประตูน้ำ แต่การยึดถือในวันดังกล่าว มักมีข้อผิดพลาดเกิดขึ้น ต่อมาได้กำหนดเอาวันขึ้น 2 ค่ำ เดือน 3 เป็นวันเตรียมงาน วันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เป็นวันกำฟ้า (<http://library.tru.ac.th/inlop/lpcul/301-lpcul02.html> สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2561) ในวันพิธีไทยพวนจะหยุดทำงานทุกอย่างเพื่อร่วมกันทำกิจกรรมในวันกำฟ้า ด้วยการมีการทำบุญตักบาตรในตอนเช้า และมีการละเล่นในตอนกลางคืน เป็นการพบปะสังสรรค์ระหว่างเครือญาติด้วยกัน และในวันนี้จะห้ามไม่ให้พูดคำหยาบคาย ที่สำคัญประเพณีนี้ยังเป็นประเพณีที่บรรพบุรุษยังสอนให้ลูกหลานรู้จักการสังเกตรวมชาติในช่วงเดือน 3 และนำมาผูกคิดทำให้เกิดการทำนายความเป็นไปในช่วงฤดูกาลของปีนั้นๆ เช่น ถ้าปีใด ดวงอาทิตย์มีก้อนเมฆลอยมาบดบังจนหนาทึบ ทำนายว่าปีนั้นน้ำต้นปีจะดีมาก แต่ปลายปีจะขาดแคลนให้เร่งเก็บกักน้ำไว้เพื่อให้ข้าวทันน้ำ เมื่อเริ่มวันกำฟ้าพ่อแม่ปู่ย่าตายายที่เป็นหัวหน้าครอบครัวจะพูดเอง เออเองกับสัตว์เลี้ยงภายในบ้านเรือนของตน อาทิ วัวควาย หมูหมา เป็ด ไก่ พูดด้วยคำพูดที่เป็นสิริมงคล เช่น “ฝูงสัตว์ทั้งหลายเฮย กำฟ้าเนื้อ...อยู่ร่มเย็นเป็นสุขเนื้อ” เป็นต้น (โพธิ์ แชนล้าเจียก, 2538, น. 17-25) และในช่วงเวลากำฟ้าผู้สูงอายุในครอบครัวจะคอยฟังฟ้าร้อง เพื่อพยากรณ์ความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพในหมู่บ้าน โดยมีคำทำนาย ดังนี้ (<http://library.tru.ac.th/inlop/lpcul/301-lpcul02.html> สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2561)

- เสียงฟ้าร้อง หมายถึง การเปิดประตูน้ำ

- ฟ้าร้องทางทิศเหนือหรือทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทำนายว่าฝนจะตกดี ทำนาจะได้

ข้าวดี

- ฟ้าร้องทางทิศใต้ทำนายว่าฝนจะแล้ง ข้าวกล้าในนาจะเสียหาย ชาวบ้านจะอดเกลือ

- ฟ้าร้องทางทิศตะวันตก ทำนายว่าฝนจะน้อย เกิดความแห้งแล้ง ทำนาไม่ค่อยได้ผล

นาในที่ลุ่มดี นาในที่ดอนจะเสียหาย ข้าวยากมากแพง ชาวบ้านจะเดือดร้อนเกิดเรื่องทะเลาะวิวาทรบราฆ่าฟันกัน

- ฟ้าร้องทางทิศตะวันออก ทำนายว่าชาวบ้านจะอยู่ด้วยความร่มเย็นเป็นสุขไม่มีรบราฆ่าฟันกัน ไม่มีโจรผู้ร้าย

ภาพ 2.4 ขบวนแห่ในพิธีกำฟ้า

ที่มา: <https://traditionofthailand.blogspot.com/2013/01/blog-post.html#.WwA04S-B0dU> สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2561.

ประเพณีกวนข้าวงาโค

ในสมัยโบราณไทยพวนมีการฉลองปีใหม่ในช่วงหลังสงกรานต์ หรือในวันที่ 13 เมษายน ถึงวันที่ 30 เมษายน ด้วยการทำบุญเพื่อความป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว เนื่องจากถือว่าการข้ามปีคือการข้ามสังขารเข้าสู่อายุดวงชะตาใหม่ ดังนั้นจึงให้ความสำคัญกับการทำบุญ ซึ่งสิ่งที่ไทยพวนนิยมทำบุญในช่วงเวลานี้คือการทำข้าวงาโค โดยไทยพวนจะนำข้าวเหนียวหนึ่งมากรนใส่น้ำใบเตย ใส่น้ำมันผสมเป็นพืชที่มีในท้องถิ่น และทำส่วนผสมทุกอย่างให้สุก เช่น งาขาว งาดำ เผือก มัน ถั่วเขียว ถั่วเหลือง ถั่วดำ ถั่วแดง ลูกเดือย ข้าวโพด ฝักบัว มะพร้าว น้ำตาล เกลือ กวนทุกอย่างเข้าด้วยกัน เมื่อสุกแล้วจึงนำใส่ภาชนะ

เมื่อกวนข้าวงาโคเสร็จแล้วจะนำไปถวายพระสงฆ์ตามวัดต่างๆ ในบริเวณหมู่บ้านตนเองและใกล้เคียง ในช่วงตอนเย็นจะมีการแห่ข้าวงาโครอบโบสถ์ 3 รอบ ระหว่างนั้นจะมีการเตรียมน้ำเพื่อไปสรงน้ำพระและรดน้ำกันทั้งสองฝ่าย

ภาพ 2.5 ประเพณีการกวนข้าวงาโค

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ปณิตา หอมยาคี

ประเพณีใส่กระจาด

หรือตามภาษาพวน เรียกว่า “เสื่อกระจาด” เป็นอีกประเพณีสำคัญของชาวไทยพวนที่ปฏิบัติกันในเขตอำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ถือเป็นการทำบุญครั้งยิ่งใหญ่ประจำปีของชาวไทยพวน ประเพณีนี้จะตรงกับเทศกาลออกพรรษา คือ เดือน 11 ข้างแรม การใส่กระจาดจะเริ่มต้นเมื่อมีการประกาศกำหนดงานบุญมหาชาติของแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งจะกำหนดทำบุญไม่ตรงกัน โดยหมู่บ้านใดมีการกำหนดทำบุญก่อน หมู่บ้านอื่นจะทำขนมจีน ข้าวต้มมัด ผลไม้ต่าง ๆ ไปให้กับหมู่บ้านที่มีงานการทำบุญนี้เองเรียกว่า “การใส่กระจาด”

ก่อนจะถึงวันใส่กระจาดหนึ่งวันเรียกว่า “วันต้อนสาว” คือ วันก่อนวันตั้ง (วันใส่กระจาด) กล่าวคือ เป็นวันที่เจ้าบ้านจะไปชวนลูกสาวของบ้านที่รู้จักคุ้นเคยมาช่วยที่บ้านของตนเพื่อทำขนม ห่อข้าวต้ม ทำขนมจีน รวมทั้งอาหารอื่นๆ และช่วยต้อนรับแขกที่จะมาใส่กระจาด ซึ่งถือเป็นการเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวที่ชอบพอกันได้พบปะพูดคุยและช่วยเตรียมอาหารสำหรับเลี้ยงแขก หรือให้จับกันได้แต่อยู่ในสายตาผู้ใหญ่ (https://www.m-culture.go.th/young/ewt_news.php?nid=453&filename=index สืบค้นเมื่อ 21 กุมภาพันธ์ 2561) พอรุ่งขึ้นเป็นวันใส่กระจาด และวันต่อมาเป็นวันเทศน์ ชาวบ้านจะนำของที่แขกมาใส่กระจาดทำเป็นกัณฑ์ไปถวายพระที่วัดโดยถือกันว่าการทำบุญมหาชาตินี้เป็นการทำบุญครั้งยิ่งใหญ่ประจำปี เป็นการทำบุญร่วมกันของคนในชุมชน

ภาพ 2.6 ประเพณีใส่กระจาด

ที่มา: <https://barbieben.wordpress.com/ประเพณีสำคัญ/ประเพณีใส่กระจาด-เสื่อกร/786347d/>

สืบค้นเมื่อ 21 กุมภาพันธ์ 2561.

นอกจากประเพณีดังกล่าวแล้ว ไทยพวนยังมีประเพณีที่หลากหลายแตกต่างกันออกไปตามภูมิภาคที่ตนเองอาศัยอยู่ แต่ที่สำคัญไทยพวนส่วนใหญ่โดยเฉพาะไทยพวนที่อาศัยอยู่ในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะมีประเพณีสำคัญที่ปฏิบัติ 12 เดือน ที่มีความคล้ายคลึงกับฮีต 12 ของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้วยเช่นกัน ซึ่งในที่นี้จะเน้นเฉพาะอำเภอบ้านฝื่อเนื่องจากเป็นพื้นที่กรณีศึกษา

ตาราง 2.2 เปรียบเทียบประเพณีอีดสิบสอง

ไทยพวน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี	ชาวไทยอีสาน
<p>เดือนอ้าย</p> <p>บุญเข้ากรรมพระสงฆ์ เป็นกิจกรรมของสงฆ์ เรียกว่า เข้ากรรมปริวาสกรรมเป็นจิตสำนึกความบกพร่องคนให้ปรับตัวให้ถูกต้องตามพระวินัย</p>	<p>เดือนอ้าย</p> <p>มีคล้ายๆ กับชาวไทยพวนบ้านผือ คือ จะมีพิธีกรรมพระสงฆ์เข้าร่วมปริวาสกรรม</p>
<p>เดือนยี่</p> <p>บุญคุณลาน จะทำเมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จมีการทำบุญตักบาตร พระประพรมน้ำพระพุทธมนต์แก่ชาวบ้าน และลานข้าว ถือเป็นสิริมงคล</p>	<p>เดือนยี่</p> <p>ในฤดูหลังการเก็บเกี่ยวจะทำบุญคุณข้าวหรือบุญคุณลาน โดยนิมนต์พระสวดมนต์เย็น เพื่อเป็นมงคลแก่ข้าวเปลือก รุ่งเช้าเมื่อพระฉันเช้าแล้วจะมีการทำพิธีสู่วัฒนข้าว นอกจากนี้ชาวบ้านจะเตรียมเก็บสะสมฟืนไว้หุงต้มที่บ้าน</p>
<p>เดือนสาม</p> <p>บุญข้าวจี เป็นการที่บ้านช่วงเทศกาลวันมาฆบูชา ชาวบ้านร่วมทำบุญตักบาตรในช่วงเช้า มีการทำข้าวจีถวายพระ เณรที่วัด ฟังเทศน์ และตอนค่ำมีการเวียนเทียน อำเภอบ้านผือยังคงปฏิบัติประจำทุกปี</p>	<p>เดือนสาม</p> <p>วันเพ็ญเดือนสามจะมีการทำบุญข้าวจีและบุญมาฆบูชา การทำบุญข้าวจีจะเริ่มตอนเช้า โดยใช้ข้าวเหนียวปั้นใส่ผ้าอ้อมนำไปจิบนไฟอ่อนแล้วชุบด้วยไข่ เมื่อสุกแล้วนำไปถวายพระหรือบางหมู่บ้านจะมีโรงทานข้าวจี</p>
<p>เดือนสี่</p> <p>บุญพะเวด (บุญพระเวชสังครหรือบุญมหาชาติ) เป็นการทำบุญและฟังเทศน์ เรื่องพระเวชสังครชาดก หรือเทศน์มหาชาติ จำนวน 13 กัณฑ์ทั้งนี้ เพื่อเป็นการรำลึกถึงพระเวชสังครผู้ซึ่งบำเพ็ญบารมีอันยิ่งใหญ่ด้วยการให้ทานหรือทาน บารมีในชาติสุดท้าย</p>	<p>เดือนสี่</p> <p>จะมีการทำบุญพระเวสฟังเทศน์มหาชาติ ในงานบุญนี้ มักจะมีผู้นำของมาถวายพระ ซึ่งเรียกว่า “กัณฑ์หลอน”</p>
<p>เดือนห้า</p> <p>บุญสงกรานต์ (บุญสงรงน้ำ) เป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทยสมัยโบราณ เริ่มตั้งแต่วันที่ 13-15 เมษายนของทุกปี การทำบุญสงกรานต์จะมีการสงรงน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์ ผู้ใหญ่ผู้เฒ่าผู้แก่เพื่อ</p>	<p>เดือนห้า</p> <p>ประเพณีตรุษสงกรานต์ หรือบุญสงรงน้ำ หรือบุญเดือนห้า ซึ่งมีขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนห้า และถือเป็นเดือนสำคัญ เพราะเป็นเดือนเริ่มต้นปีใหม่ไทย การสงรงน้ำจะมีทั้งการรดน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์ และผู้หลักผู้ใหญ่</p>

ตาราง 2.2 เปรียบเทียบประเพณีอิตาลีสอง (ต่อ)

ไทยพวน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี	ชาวไทยอีสาน
<p>ความสงบรวมเย็น รดน้ำขอพรเพื่อความเป็นสิริมงคล นอกจากนี้ชาวบ้านจะทำบุญตักบาตร ก่อพระเจดีย์ทรายและการละเล่น สาดน้ำกันตลอด 3 วัน อย่างสนุกสนาน</p>	<p>ด้วยน้ำอบน้ำหอมเพื่อขอขมาและขอพร ตลอดจนถึงการทำบุญถวายทานและจะมีการเล่นน้ำสงกรานต์ เช่นเดียวกัน</p>
<p>เดือนหก บุญเลี้ยงบ้าน/บุญบั้งไฟ นิยมทำกันก่อนฤดูการทำนา มีความเชื่อว่าเป็นการขอฝนเพื่อให้ฝนตกตามฤดูกาล ข้าวกล้าในนาอุดมสมบูรณ์ ประชาชนอยู่อย่างมีความสุข</p>	<p>เดือนหก ประเพณีบุญบั้งไฟและบุญวันวิสาขบูชา การทำบุญบั้งไฟเป็นการขอฝน พร้อมกับงานบวชนาค ซึ่งการทำบุญเดือนหกถือเป็นงานสำคัญก่อนการทำนา หมู่บ้านใกล้เคียงจะนำเอาบั้งไฟมาจุดประชันกัน แข่งกัน หมู่บ้านที่รับเป็นเจ้าภาพจะจัดอาหาร เหล้ามาเลี้ยง เมื่อถึงเวลาก็จะตั้งขบวนแห่บั้งไฟและรำเซิ้งออกไป ณ สถานที่จุดบั้งไฟ ด้วยความสนุกสนาน คำเซิ้งและการแสดงประกอบจะออกไปในเรื่องเพศ แต่จะไม่คิดเป็นเรื่องหยาบคายแต่อย่างใด ซึ่งประเพณีบุญบั้งไฟจะจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ทุกปีที่จังหวัดยโสธร ส่วนการทำบุญวิสาขบูชา นั้น จะมีการทำบุญเลี้ยงพระ ฟังเทศน์</p>
<p>เดือนเจ็ด บุญซำชะ การทำบุญเพื่อปิดเป่าสิ่งไม่ดีออกจากหมู่บ้าน ชาวบ้านจะทำความสะอาดบ้านเรือนครั้งใหญ่ในรอบปี ชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์ไปเจริญพระพุทธมนต์ที่ศาลากลางบ้าน โยงด้ายสายสิญจน์จากทุกหลังคาเรือนของตน ไปที่ศาลากลางบ้าน เพื่อให้พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ให้ความเป็นสิริมงคล</p>	<p>เดือนเจ็ด ชาวไทยอีสานไทยจะมีการทำบุญซำชะ (ล้าง) หรือบุญบูชาบรรพบุรุษคล้ายกับชาวไทยพวนบ้านผือ มีการเช่น สรงหลักเมือง หลักบ้าน ปู่ตา ผีตาแฮก ผีเมือง เป็นการทำบุญเพื่อระลึกถึงผู้มีพระคุณต่างๆ</p>

ตาราง 2.2 เปรียบเทียบประเพณีอีตลิบสอง (ต่อ)

ไทยพวน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี	ชาวไทยอีสาน
<p>เดือนแปด</p> <p>บุญเข้าพรรษา เป็นกิจของสงฆ์ที่ต้องอยู่ประจำวัด เวลา 3 เดือน จากวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 – วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ประเพณีการทำบุญเข้าพรรษาซึ่งถือเป็นประเพณีทางศาสนาโดยตรง</p>	<p>เดือนแปด</p> <p>ทำบุญเข้าพรรษาซึ่งเป็นประเพณีทางพุทธศาสนาโดยตรง ลักษณะการจัดงานจึงคล้ายกับทางภาคอื่นๆ ของประเทศไทย เช่น มีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์สามเณร มีการฟังธรรมเทศนาตอนบ่าย ชาวบ้านหล่อเทียนใหญ่ถวายเป็นพุทธบูชาและเก็บไว้ตลอดพรรษา การนำไปถวายวัดจะมีขบวนแห่ฟ้อนรำเพื่อให้เกิดความคึกคักสนุกสนาน</p>
<p>เดือนเก้า</p> <p>บุญห่อข้าวประดับดิน เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้วเมื่อถึงวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 ชาวบ้านจะทำอาหาร หวานคาว หมากพลู ห่อใส่ใบตองแล้วนำไปวางไว้ที่ระเบียงโบสถ์ตั้งแต่เช้ามืดพร้อมจุดธูปเทียนบอกกล่าวเชื่อว่าเดือนเก้าเป็นช่วงเดือนที่ผู้ล่วงลับไปแล้วจะได้รับการปลดปล่อยออกมาท่องเที่ยวได้</p>	<p>เดือนเก้า</p> <p>ประเพณีทำบุญข้าวประดับดินของชาวไทยอีสานไทยจะเป็นการทำบุญเพื่ออุทิศแก่ญาติผู้ล่วงลับ เพื่อบูชาผีบรรพบุรุษและผีไร้ญาติ โดยชาวบ้านจะทำการจัดอาหาร ประกอบด้วยข้าว ของหวาน หมากพลู บุหรี่ ห่อด้วยใบตองกล้วย ร้อยเป็นพวง เตรียมไว้ถวายพระ ช่วงเลี้ยงเพล บางพื้นที่อาจจะนำห่อข้าวน้อย เหล้า บุหรี่ แล้วนำไปวางหรือแขวนไว้ตามต้นไม้ และกล่าวเชิญวิญญาณของบรรพบุรุษและญาติมิตรที่ล่วงลับไปมารับส่วนกุศลในครั้งนี้ ต่อมาใช้วิธีการกรวดน้ำหลังการถวายภัตตาหารพระสงฆ์แทน การทำบุญข้าวประดับดิน นิยมทำกันในวันแรม 14 ค่ำ เดือนเก้า หรือที่เรียกว่า บุญเดือนเก้า</p>
<p>เดือนสิบ</p> <p>บุญข้าวสาก เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยทำห่อข้าวไปวางไว้ที่บริเวณวัดเชื่อว่าในเดือนสิบ ผู้ตายจะนำห่อข้าวกลับกลับสู่แดนของตน</p>	<p>เดือนสิบ</p> <p>ประเพณีทำบุญข้าวสากหรือข้าวสาก (สลากรัถร) ตรงกับวันเพ็ญ เดือนสิบ ผู้ถวายจะเขียนชื่อของตนลงในภาชนะที่ใส่ของทาน และเขียนชื่อลงในบาตร ภิกษุสามเณรรูปใดจับได้ สลากของใคร ผู้นั้นจะเข้าไปถวายของ เมื่อพระฉันเสร็จแล้วจะมีการฟังเทศน์ เพื่อเป็นการอุทิศให้แก่ผู้ตาย</p>

ตาราง 2.2 เปรียบเทียบประเพณีอีตลิบสอง (ต่อ)

ไทยพวน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี	ชาวไทยอีสาน
<p>เดือนสิบเอ็ด</p> <p>บุญออกพรรษา ตรงกับขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 พระสงฆ์ที่ประจำวัดนาน 3 เดือน จำทำพิธีออกพรรษาปวารณา มีการทำบุญตักบาตร จุดโคมประทีป ถ้ำหมู่บ้านใดใกล้แม่น้ำจะล่องเรือไฟเป็นการบูชาการวะแม่คงคา</p>	<p>เดือนสิบเอ็ด</p> <p>ประเพณีทำบุญออกพรรษาของชาวอีสานไทย ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบเอ็ด พระสงฆ์จะแสดงอาบัติ ทำการปวารณา คือ การเปิดโอกาสให้ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ต่อมาเจ้าอาวาสหรือพระผู้ใหญ่จะให้โอวาทเดือนพระสงฆ์ ให้ปฏิบัติตนอย่างผู้ทรงศีล พอดกลางคืนจะมีการจุดประทีป โคมไฟ นำไปแขวนไว้ตามต้นไม้ในวัดหรือตามริมรั้ววัด จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บุญจุดประทีป ในจังหวัดนครพนมจะมีประเพณีการไหลเหลื่อไฟ และมีหลายจังหวัดที่จัดงานแห่ปราสาทผึ้ง</p>
<p>เดือนสิบสอง</p> <p>บุญกฐิน เป็นการถวายผ้าจีวรแก่พระสงฆ์ที่จำพรรษา ครบ 3 เดือน ตรงกับวันแรม 1 ค่ำเดือน 11 ถึงขึ้น 15 ค่ำเดือน 12 ประเพณีการลอยกระทง ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 12 เป็นการจัดทำกระทงลอยลงสู่แม่น้ำเพื่อเป็นการถวายการวะแก่พระแม่คงคา</p>	<p>เดือนสิบสอง</p> <p>มีการทำบุญกฐิน โดยเริ่มตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือนสิบเอ็ดถึงกลางเดือนสิบสอง แต่ชาวอีสานในสมัยก่อนนิยมเริ่มทำบุญทอดกฐินกันตั้งแต่ข้างขึ้นเดือนสิบสอง จึงมักจะเรียกบุญกฐินว่า บุญเดือนสิบสอง สำหรับประชาชนที่อาศัยอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำใหญ่ เช่น แม่น้ำโขง แม่น้ำชี และแม่น้ำมูล จะมีการจัดสว่างเสื่อ (แข่งเรือ) บางแห่งจะมีการทำบุญดอกฝ้ายเพื่อใช้ทอเป็นผ้าห่มกันหนาวถวายพระเณร มีการจุดพลุดะไล และบางแห่งมีการทำบุญโกนจุกลูกสาว</p>

ที่มา: <https://sites.google.com/site/thaipuanbanpeudonthani/home/10-khwam-cheux-laea-prapheni-khxng-chaw-thiy-phwn-ban-thx-n> สืบค้นเมื่อ 21 กุมภาพันธ์ 2561.

จะเห็นได้ว่าประเพณีของไทยพวน เป็นประเพณีที่มีความสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ธรรมชาติ ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือผี อาชีพ และประเพณีต่างๆ เหล่านั้นบางประเพณีอาจหายไปตามกาลเวลา อันเนื่องกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และหมายรวมถึงวัฒนธรรมด้วย

3. บริบทของพื้นที่ที่ศึกษา

จังหวัดอุดรธานีเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ตอนบนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยตั้งอยู่บนที่ราบสูงของประเทศ หรือที่เรียกว่าอีสานเหนือ จังหวัดอุดรธานี มีอาณาเขตติดกับจังหวัดอื่นๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ จังหวัดหนองคาย

ทิศตะวันออก ติดกับ จังหวัดสกลนครและจังหวัดกาฬสินธุ์

ทิศใต้ ติดกับ จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดกาฬสินธุ์

ทิศตะวันตก ติดกับ จังหวัดเลยและจังหวัดหนองบัวลำภู

ภาพ 2.7 แผนที่จังหวัดอุดรธานี

ที่มา: <http://tmchnetwork.com/node/4> สืบค้นเมื่อ 21 กุมภาพันธ์ 2561.

ประวัติจังหวัดอุดรธานี

อุดรธานีเป็นจังหวัดที่มีอารยธรรมความเจริญในระดับสูงจังหวัดหนึ่งมาตั้งแต่สมัยโบราณ ด้วยการพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์และ โบราณคดีที่บ่งบอกการดำรงอยู่ของมนุษย์ในบริเวณนี้ โดยพบว่าอุดรธานีโดยเฉพาะในบริเวณบ้านเชียงเคยเป็นถิ่นที่อยู่ของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ประมาณ 5,000-7,000 ปี ด้วยการพบเครื่องปั้นดินเผาสีลายเส้นที่บ้านเชียงนั้น สันนิษฐานว่าอาจเป็นเครื่องปั้นดินเผาสีลายเส้นที่เก่าที่สุดของโลก มีการพบเครื่องมือเครื่องใช้จากสำริด เช่น ใบหอก หัวขวาน มีดและหัวลูกศร ฯลฯ เครื่องมือเหล็ก เครื่องประดับสำริด เช่น กำไล ข้อมือ กำไลข้อเท้า สร้อยคอ ฯลฯ (ปิ่นฉัตร หมอชาติ, 2560, น. 2-12)

ภาพ 2.8 เครื่องปั้นดินเผาในสมัยก่อนประวัติศาสตร์

ที่มา: ภาพถ่ายโดย ปิ่นฉัตร หมอชาติ

ขณะเดียวกันยังพบเครื่องประดับทำด้วยแก้วสีเขียว และเครื่องประดับที่ทำด้วยลูกปัดที่ทำจากหินกึ่งอัญมณี คือ ลูกปัดที่ทำจากหินในตระกูลควอตซ์ชนิดต่างๆ ลูกปัดหินที่ทำจากหินกึ่งอัญมณีรุ่นแรกที่พบในประเทศไทยนั้น เป็นวัตถุที่ผลิตจากแหล่งผลิตลูกปัดในประเทศอินเดีย (สุรพล นานะพินิจ, 2550, น. 178) เป็นการแสดงให้เห็นได้ว่าแหล่งโบราณคดีบ้านเชียงในยุคโลหะได้เริ่มมีการติดต่อค้าขายกับชาวอินเดีย นอกจากนี้ยังพบเครื่องปั้นดินเผาลักษณะต่างๆ ที่เขียนลายด้วยสีแดง อันเป็น โบราณ วัตถุที่มีลักษณะเด่นมาก เนื่องจากเพิ่งมีการพบเป็นครั้งแรกในประเทศไทย

(<http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9510000012632> สืบค้นเมื่อ 19 กุมภาพันธ์ 2560) บางชิ้นมีลายเขียนสีและลายเชือกทาบ ขณะเดียวกันยังพบว่ามนุษย์ในช่วงเวลานี้รู้จักปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ และทอผ้าไหม เพราะพบหลักฐานเศษผ้าไหมบน โครงกระดูกมนุษย์โบราณในหลุมศพ (อุดม เขยกิจวงศ์, 2553, น. 40) เหล่านี้บ่งบอกความเจริญของจังหวัดอุดรธานีได้เป็นอย่างดี ที่สำคัญ ยังส่งผลให้แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงมีความสำคัญอย่างมากจนได้จดทะเบียนเป็นมรดกโลกเมื่อ พ.ศ. 2535

เมื่อเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์พื้นที่ที่เป็นจังหวัดอุดรธานียังคงเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์สืบ ต่อมา นับตั้งแต่สมัยทวารวดี (พ.ศ.1200 - 1600) สมัยลพบุรี (พ.ศ.1200 - 1800) และสมัยสุโขทัย (พ.ศ. 1800 - 2000) จากหลักฐานที่พบ คือ ใบเสมาสมัยทวารวดีลพบุรี และภาพเขียนปูนบนผนัง โบสถ์ที่ปรักหักพังบริเวณทิวเขาภูพาน ใกล้วัดพระพุทธบาทบัวบก อำเภอบ้านผือ แต่ยังไม่ปรากฏ หลักฐานการเรียกชื่อ “อุดรธานี” ปรากฏในหลักฐานประวัติศาสตร์แต่อย่างใด (https://www.m-culture.go.th/udonthani/ewt_news.php?nid=59 สืบค้นเมื่อ 19 กุมภาพันธ์ 2560)

ต่อมาในสมัยอยุธยา พื้นที่ที่เป็นจังหวัดอุดรธานีได้เริ่มปรากฏในประวัติศาสตร์เมื่อราว พ.ศ.2117 ด้วยการที่พระเจ้ากรุงหงสาวดีทรงเกณฑ์ทัพไทยให้ไปช่วยตีกรุงศรีสัตนาคนหุต (เวียงจันทน์) โดยสมเด็จพระมหาธรรมราชากับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชยกทัพไปช่วยรบ แต่เมื่อ กองทัพไทยมาถึงเมืองหนองบัวลำภูซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านของเมืองเวียงจันทน์ สมเด็จพระนเรศวร มหาราชประชวรด้วยไข้ทรพิษจึงยกทัพกลับ (https://www.m-culture.go.th/udonthani/ewt_news.php?nid=59 สืบค้นเมื่อ 19 กุมภาพันธ์ 2560)

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จังหวัดอุดรธานีเป็นที่กล่าวถึงมากขึ้นในช่วงปลายรัชสมัยสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยประมาณ พ.ศ. 2408 ได้เกิดความวุ่นวายขึ้นจากพวกฮ่อหรือกองกำลังชาว จีนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณนั้นก่อความไม่สงบขึ้น กองทัพไทยได้ยกขึ้นไปปราบจนสงบได้ ชั่วคราว ต่อมาใน พ.ศ.2416 พวกฮ่อได้ไล่ปล้นสดมภ์และปล้นเมืองในดินแดนสิบสองจุไทยและเมือง พวน เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทราบข่าวศึกฮ่อ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยา มหาอำมาตย์ (ชื่น กัลยาณมิตร) จัดส่งกองทัพจากกรุงเทพฯ ไปปราบ และใน พ.ศ. 2428 พวกฮ่อได้ รวมตัวก่อการร้ายขึ้นและมีท่าทีจะรุนแรง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เป็นแม่ทัพใหญ่ฝ่ายใต้ ยกไปปราบฮ่อในแคว้นเมือง พวน และได้ตั้งกองบัญชาการกองทัพอยู่ที่เมืองหนองคาย แล้วให้พระอมรวิไลยศสรเดช (โต บุณนาค) ยกทัพหน้าไปตีค่ายฮ่อที่ทุ่งเชียงคำ พวกฮ่อได้หนีไปในเขตญวน กองทัพไทยจึงรื้อค่ายฮ่อที่ทุ่ง เชียงคำ (<https://www.tnews.co.th/contents/343407> สืบค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2561) ส่วนเจ้าหมื่น ไวยวรรณเป็นแม่ทัพใหญ่ฝ่ายเหนือไปทำการปราบปรามพวกฮ่อด้วยเช่นกัน

ในเวลานั้นเมืองอุรธานียังไม่ปรากฏชื่อ เพียงแต่ปรากฏชื่อ “บ้านหมากแข้ง” หรือ “บ้านเตื่อหมากแข้ง” สังกัดเมืองหนองคาย และขึ้นการปกครองกับมณฑลลาวพวน และกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมแม่ทัพใหญ่ฝ่ายใต้ได้เดินทัพผ่านบ้านหมากแข้งไปทำการปราบปรามพวกฮ่อจนสงบ (ฉัฐพร ตริสุริยาแสงโชต, 2559, น. 5) สามารถปราบฮ่อได้ราบคาบแล้วจึงยกกำลังกลับถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน พ.ศ. 2430

ภาพ 2.9 พวกฮ่อหรือกองกำลังชาวจีน

ที่มา: <http://plodlock.com/2017/08/28/prapho/> สืบค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2561.

ภายหลังการปราบปรามฮ่อสงบแล้ว ไทยมีกรณีพิพาทกับฝรั่งเศส เนื่องจากฝรั่งเศสต้องการลาว เขมร และญวนเป็นอาณานิคม เรียกเหตุการณ์นี้ว่า “กรณีพิพาท ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436)” พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยอมเสียสละดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส และตามสนธิสัญญาที่ทำขึ้นระหว่างกัน แต่มีเงื่อนไขห้ามไทยตั้งกองทหารและป้อมปราการอยู่ในรัศมี 25 กิโลเมตรของฝั่งแม่น้ำโขง ดังนั้นหน่วยทหารไทยที่ตั้งประจำอยู่ที่เมืองหนองคาย ซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางของมณฑลลาวพวน มีกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมเป็นข้าหลวงใหญ่สำเร็จราชการ ดังนั้นจึงต้องอพยพเคลื่อนย้ายลึกเข้ามาจนถึงหมู่บ้านแห่งหนึ่งชื่อบ้านเตื่อหมากแข้ง (ซึ่งเป็นที่ตั้งจังหวัดอุดรธานีปัจจุบัน) และห่างจากฝั่งแม่น้ำโขงกว่า 50 กิโลเมตร ด้วยทรงพิจารณาเห็นว่าหมู่บ้าน

แห่งนี้มีชัยภูมิเหมาะสม เพราะมีแหล่งน้ำดี เช่น หนองนาเกลือ (หนองประจักษ์ปัจจุบัน) และหนองน้ำอีกหลายแห่งรวมทั้งห้วยหมากแข้งซึ่งเป็นลำห้วยน้ำใส กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมจึงทรงบัญชาให้ตั้งศูนย์กลางมณฑลลาวพวน และตั้งกองทหารขึ้น ณ หมู่บ้านเคื่อหมากแข้ง (<https://th.wikipedia.org/wiki/จังหวัดอุดรธานี> สืบค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2561)

ภาพ 2.10 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม

ที่มา: https://th.wikipedia.org/wiki/พระเจ้าบรมวงศ์เธอ_กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม สืบค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2561.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ทรงวางแผนสร้างบ้านแปลงเมือง ทรงวางผังเมืองและบัญชาการก่อสร้างเมืองด้วยพระองค์เอง ทรงสร้างศาลาว่าการเมือง ค่ายทหารและสถานที่ราชการ และวัดมัชฌิมาวาส เพื่อเป็นศูนย์กลางและศูนย์รวมจิตใจของชาวเมือง

ต่อมาในปี 2442 ได้มีการเปลี่ยนชื่อมณฑลลาวพวน เป็นมณฑลฝ่ายเหนือ และในปี 2443 เปลี่ยนชื่อมณฑลฝ่ายเหนือเป็นมณฑลอุดร แบ่งการปกครองเป็น 5 บริเวณ คือ บริเวณหมากแข้ง บริเวณพาชี บริเวณธาตุพนม บริเวณสกลนคร และบริเวณน้ำเหือง จากนั้นในปี 2450 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมเมืองกุมทธาไสย เมืองกุมภวาปี เมืองหนองหาร อำเภอบ้านหมากแข้ง ตั้งเป็นเมืองจัตวา เรียกว่า “เมืองอุดรธานี” และเป็นที่ตั้งที่ว่าการ

มณฑลอุดรอีกด้วย (<https://sites.google.com/site/52010515034inetg8/prawati-canghwad-xudrthani> สืบค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2561) และพระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร (โพธิ์ เนติโพธิ์) สมุหเทศาภิบาล มณฑลอุดรในขณะนั้น พร้อมกับกรมการเมือง ข้าราชการ ประชาชน ได้จัดพิธีตั้งเมืองอุดรธานี ณ สนามกลางเมือง เมื่อปี 2451

ปี 2464 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้รวมมณฑลอุดร มณฑลอุบลราชธานี และมณฑลร้อยเอ็ด เป็นภาค เรียกว่า ภาคอีสาน ตั้งที่บัญชาการที่เมืองอุดรธานี มีเจ้าพระยามุขมนตรี (อวบ เปาวโรหิต) ดำรงตำแหน่งอุปราชภาคอีสาน และเป็นสมุหเทศาภิบาล มณฑลอุดรอีกตำแหน่งหนึ่ง ต่อมา ใน พ.ศ.2468 เป็นช่วงที่สภาพเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก และมีผลกระทบถึงประเทศไทยด้วย ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงประกาศยกเลิก ภาคอีสาน และในปี 2470 โปรดเกล้าฯ ให้พระยาอภัยเดชสมยามเมศวรรักษ์ดี (อภัย นาครธรรพ) เป็น สมุหเทศาภิบาลมณฑลอุดร และ ปี 2473 โปรดเกล้าฯ ให้พระยาตรังคภูมาภิบาล (เจิม ปันยารชุน) เป็นผู้รั้งสมุหเทศาภิบาลอุดรคนสุดท้าย จากนั้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 ได้มีการปรับปรุงระเบียบการบริหารราชการแผ่นดินใหม่อีกครั้ง ด้วยการยกเลิกการปกครองในระบบ มณฑลในส่วนภูมิภาคยังคงเหลือเฉพาะจังหวัดและอำเภอ ดังนั้นมณฑลอุดรจึงถูกยุบเลิกไปเหลือ เพียงจังหวัด “อุดรธานี”

ประวัติอำเภอบ้านฝือ

อำเภอบ้านฝือ เดิมเป็นชุมชนขนาดเล็ก อยู่ในความปกครองของมณฑลอุดรเมื่อ พ.ศ. 2434 จากนั้นชุมชนดังกล่าวเริ่มมีพัฒนาการความเจริญขึ้นตามลำดับ อำเภอบ้านฝือแต่เดิมมีชื่อเรียกว่า “หนองฝือ” ตามชื่อหนองน้ำที่มีต้นฝือ (กกสามเหลี่ยม) ขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก (สำนักงาน เกษตรอำเภอบ้านฝือ จังหวัดอุดรธานี, ม.ป.ป., น. 5) ขณะที่บางหลักฐานกล่าวว่า อำเภอบ้านฝือ ตามสำเนียงท้องถิ่นของชาวบ้านเรียกว่า “บ้านปรือ” โดยมีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่า เดิมบริเวณ ใกล้เคียงกันมีหนองน้ำชื่อ “หนองปรือ” ซึ่งชาวบ้านใช้เพื่อการอุปโภคบริโภคและทำการเกษตร ดังนั้นชาวบ้านจึงตั้งชื่อหมู่บ้านตามหนองน้ำว่า “หนองปรือ” แต่นานวันสำเนียงการพูดจึงเปลี่ยนเป็น “บ้านฝือ”

ต่อมาได้มีประชาชนอพยพเข้ามาอยู่อาศัยกันหนาแน่นเพิ่มขึ้น จึงได้มีการตั้งชื่อหมู่บ้าน ว่า “บ้านฝือ” และได้รับจัดตั้งให้เป็นอำเภอ เมื่อ พ.ศ. 2447 ขึ้นกับจังหวัดอุดรธานี โดยมีพระบริบาล ภูมิเขตต์ เป็นนายอำเภอคนแรก (สำนักงานเกษตรอำเภอบ้านฝือ จังหวัดอุดรธานี, ม.ป.ป., น. 5)

ตามหลักฐานยังปรากฏว่า ที่ว่าการอำเภอบ้านฝือสร้างขึ้นบริเวณบ้านถ่อน หมู่ 3 ตำบล บ้านฝือ เมื่อ พ.ศ. 2447 และต่อมาเมื่อในปี 2473 ได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านศรีสำราญ หมู่ 8 ตำบลบ้านฝือ

สันนิษฐานว่าเหตุที่ต้องย้าย เนื่องจากบริเวณดังกล่าวขาดแคลนน้ำสำหรับการอุปโภคบริโภค (<http://www.amphoe.com/menu.php?mid=1&am=782&pv=72> สืบค้นเมื่อ 17 กุมภาพันธ์ 2561)

พื้นที่ของอำเภอบ้านฝื่อมีเทือกเขาภูพานที่มีลักษณะเป็นเทือกเขาหินทราย สันนิษฐานว่าเกิดในยุคที่โลกถูกปกคลุมด้วยน้ำแข็ง (Mesozoic - Cretaceous) ต่อมาเมื่อธารน้ำแข็งละลายและเคลื่อนตัวลงตามแรงดึงดูดของโลกเมื่อประมาณ 180 ล้านปีมาแล้ว นำไปสู่การกัดกร่อนของเทือกเขาภูพาน ทำให้เกิดเป็นเพิงหินรูปร่างแปลกๆ งดงาม เช่น ภูพระบาท หรือภูภูเขาแต้เดิม ภูพระบาทเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารหลายสาย เช่น ห้วยหินลาด ห้วยด่านใหญ่ ห้วยหินร่อง และห้วยนางอุสา ซึ่งไหลลงไปแม่น้ำโขงที่อำเภอบ้านฝื่อ ภูพระบาทมีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 320 - 350 เมตร (<http://district.cdd.go.th/banphu/about-us/ประวัติความเป็นมา-2/> สืบค้นเมื่อ 17 กุมภาพันธ์ 2561)

ภาพ 2.11 ภูพระบาท หรือภูภูเขาแต้ สถานที่สำคัญของบ้านฝื่อ

ที่มา: <http://mypond555.blogspot.com/> สืบค้นเมื่อ 17 กุมภาพันธ์ 2561.

ในสมัยโบราณบ้านฝื่อเคยเป็นชุมชนที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรล้านช้างมาตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยเคยเป็นเส้นทางเดินทัพของล้านช้าง และยังเป็นเส้นทางคารพปฏิวัติรัฐประหารของ

ล้านช้างมาก่อน เหล่านี้มีส่วนสำคัญอย่างมากที่ทำให้วัฒนธรรมของล้านช้างเข้ามามีอิทธิพลในบริเวณบ้านฝื่อเช่นเดียวกับหมู่บ้านและจังหวัดส่วนใหญ่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ลักษณะภูมิประเทศของอำเภอบ้านฝื่อมีลักษณะที่สำคัญแบ่งเป็น 3 ลักษณะ ตามลักษณะของพื้นที่หมู่บ้าน ดังนี้ ((สำนักงานเกษตรอำเภอบ้านฝื่อ จังหวัดอุดรธานี, ม.ป.ป., น. 5-6)

1) ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม พื้นที่ดังกล่าวสามารถใช้ประโยชน์ในการทำนาเป็นหลัก เนื่องจากมีแหล่งน้ำตามธรรมชาติและมีน้ำท่วมขังเมื่อฝนตกหนัก

2) ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบเชิงเขา โดยมีพื้นที่ภูเขาเป็นบางส่วนของหมู่บ้าน ตำบลได้แก่ ตำบลคำด้าง กลางใหญ่ เมืองพาน จำปาโมง และหนองแวง

3) ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ดอน โดยมีลักษณะเป็นที่ดอนอยู่เป็นหลายตำบล เป็นสภาพพื้นที่ดอนลูกคลื่น มีลักษณะสูง ๆ ต่ำ ๆ

นอกจากนี้การที่มีลักษณะทั่วไปเป็นที่ราบสูงเชิงเขาภูพาน ที่ประกอบด้วยทุ่งนา ป่าไม้ ภูเขา ทำให้มีพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การทำนา ทำไร่ ลำน้ำที่สำคัญที่หล่อเลี้ยงผู้คนในชุมชนมีอยู่ด้วยกันหลายสาย แต่เป็นลำน้ำสายเล็กๆ เช่น ห้วยน้ำโมงหรือลำน้ำโมง ลำน้ำฟ้า ลำน้ำงาว ลำน้ำซิด ลำน้ำสวย ห้วยคุก เป็นต้น

ขณะที่ประชากรส่วนใหญ่ของบ้านฝื่อเป็นไทยพวน ที่สันนิษฐานว่าน่าจะอพยพจากแคว้นเชียงขวางตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น (<http://district.cdd.go.th/banphu/about-us/ประวัติความเป็นมา-2/> สืบค้นเมื่อ 17 กุมภาพันธ์ 2561)

- พวนกลางใหญ่ ถูกต้อนมาตั้งแต่ครั้งศึกเจ้าอนุวงศ์ แห่งเวียงจันทน์ และไม่ยอมลงไปอยู่ภาคกลางขอตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านกลางใหญ่มานานทุกวันนี้

- กลุ่มที่อพยพหรือถูกกวาดต้อนมาครั้งศึกฮ่อ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2428 – 2436 กลุ่มนี้ตั้งถิ่นฐานที่อำเภอบ้านฝื่อ บ้านหายโศก บ้านลาน บ้านม่วง บ้านค้อ บ้านเมืองพาน บ้านดั่ว บ้านกาลิม พวนกลุ่มนี้อพยพมาจากเมืองแมด เมืองกาสิ สบแอด เชียงค้อ

- กลุ่มที่อพยพหาที่ทำกินจากอำเภอทุ่งยั้ง จังหวัดอุดรดิษฐ์ มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านนาสีดา

นอกจากนี้ยังมีพวกลาวเวียง (เวียงจันทน์) และไทอีสาน อีกหลากหลายที่เข้ามาอาศัยปะปนในบริเวณบ้านฝื่อด้วย

4. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

- แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนก่อรูปและเติบโตขึ้นในสังคมไทยท่ามกลางการคิดค้นและการเคลื่อนไหวขององค์กรเอกชนในช่วงต้นศตวรรษที่ 2520 โดยเป็นที่ยอมรับกันในเวลานั้นว่า แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน คือ ทางเลือกหนึ่งของการพัฒนา นอกเหนือจากแนวคิดของภาครัฐที่มุ่งพัฒนาเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมเพียงด้านเดียว จนถึงปลายทศวรรษที่ 2520 แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนมีความชัดเจนขึ้น จากทางเลือกหนึ่งของการพัฒนาไปสู่แนวคิดเศรษฐกิจและสังคม ซึ่ง *ฉัตรทิพย์ นาถสุภา* (2547, น. 172-205) ได้เสนอแนวคิดเพื่อสร้างกระแสการพัฒนาตามแนววัฒนธรรมชุมชน มีสาระสำคัญดังนี้

1. เน้นความสำคัญชุมชน หมู่บ้านและวัฒนธรรมชุมชน เน้นการพัฒนาให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ และมีความสอดคล้องสมดุลกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของชุมชน องค์กรพัฒนาชุมชนสามารถพัฒนาความรู้ความสามารถจากความรู้เดิมที่เป็นภูมิปัญญาจากชาวบ้าน ผสมผสานกับวิชาการสากลหรือแนวคิดของนักพัฒนาจากภายนอกชุมชน สร้างเป็นแนวทางการพัฒนาของตนเองได้อย่างสมดุลและมีประสิทธิภาพ ชุมชนมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเป็นองค์กรย่อยเพื่อช่วยเหลือและสร้างความเข้มแข็งให้สมาชิกในรูปขององค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มทางปัญญา โดยมีความสัมพันธ์กันภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่มแบบเท่าเทียมกัน ลดอำนาจของสังคมภายนอก สร้างความสำคัญของวัฒนธรรมเดิม และประสานอย่างสมดุลกับวิชาการสมัยใหม่

2. เน้นความสำคัญขององค์ประกอบ 3 ประการ คือ

2.1 มิติทางเศรษฐกิจ เน้นการพึ่งตนเอง และระบอบประชาธิปไตยแบบกระจายอำนาจให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง มีเสถียรภาพด้วยการพัฒนาเทคโนโลยีให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ มีความพอเพียง

2.2 มิติทางสังคมและการเมือง เน้นการมีจิตสำนึกในการรวมตัวเป็นกลุ่มอย่างมีอุดมการณ์ เพื่อให้เกิดการสร้างพลังชุมชนในการทำงานและแก้ปัญหาของตนเองได้ การรวมตัวกัน ทำให้สามารถสร้างได้จากแก่นของจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ แล้วนำมาถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อให้เกิดโครงสร้างทางสังคมที่มีความเข้มแข็งในรูปแบบของเครือข่ายชุมชน

2.3 มิติทางวัฒนธรรม เน้นเรื่องคุณค่าทางจิตใจ ความรู้สึก การค้นหาวัฒนธรรมท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต คุณค่า และความเชื่อของ

ชุมชน ประสานความคิดของสังคมภายในกับแนวคิดสังคมภายนอก โดยนำเอาเทคโนโลยีมาปรับประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและสร้างวัฒนธรรมชุมชนให้เกิดพลวัตมากขึ้น

3. มีศาสนธรรม การพัฒนาเน้นความสมบูรณ์ทั้งด้านจิตใจ คุณธรรม จริยธรรม สิ่งแวดล้อม

ขณะที่ กาญจนา แก้วเทพ (2538, น. 115-119) ได้เสนอหลักการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน สรุปได้ดังนี้

1. การถือเอาชาวบ้านเป็นค้ำจุนของการพัฒนา โดยเชื่อว่าประสบการณ์ที่ชาวบ้านได้ผ่านการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดมาในคนแต่ละรุ่น และได้ส่งทอดบทเรียนนั้นเป็นมรดกชีวิตที่อยู่ในรูปของวัฒนธรรม คือ ภูมิปัญญา ภูมิธรรม ความสามารถและศักยภาพของประชาชน การทำงานจึงต้องเริ่มจากชาวบ้านและสิ่งที่ชาวบ้านมีขึ้นมา ที่เรียกว่า การทำงานแบบ Bottom-Up โดยเริ่มจากคำถามที่เกี่ยวกับ “ปรัชญาของการพัฒนา” คือการตอบคำถามว่าเราทำงานพัฒนาไปทำไม เพื่ออะไร

2. การใช้แนวทัศนคติแบบ Positive Approach คือ การทำงานพัฒนาโดยเริ่มต้นจากสิ่งที่ชาวบ้านมีอยู่ คือ ทำในสิ่งที่ชาวบ้านเขามีอยู่เป็นหลัก นั่นคือ การเริ่มต้นจากสิ่งที่สร้างสรรค์ก่อน ในการวิเคราะห์ชุมชนต้องสนใจที่จะตอบคำถามว่า มีกลไกอย่างไรในการดำรงอยู่ต่อเนื่องมาได้ยืนยาว และในชุมชนมีรูปแบบการช่วยเหลือเกื้อกูลอะไรกันบ้างในกลุ่มต่างๆ

3. การยึดหลักการ “การประสานกัน” (Articulation) ระหว่างสิ่งที่นักพัฒนามีและสิ่งที่ชาวบ้านมี และต้องหลีกเลี่ยงหลักการ “เข้ามาแทนที่” (Substitution) ไม่ว่าจะจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ทั้งนี้โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างนักพัฒนาและชาวบ้าน

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาทางประวัติศาสตร์ และถูกสร้างขึ้นบนพื้นฐานข้อเท็จจริงที่ดำรงอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งไม่ต้องเอากระบวนการวิทยาศาสตร์มาพิสูจน์แต่อย่างใด และประวัติศาสตร์ดังกล่าวได้มีอิทธิพลต่อประชาชนระดับล่างของสังคมไทยทุกส่วน ซึ่งชุมชนไทยพวน อำเภอบ้านฝ้อ เป็นส่วนหนึ่งที่ได้พยายามยึดหลักของวัฒนธรรมชุมชนไว้เพื่อการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน

- แนวคิดการศึกษาชุมชน

คำว่า “ชุมชน” นั้นไม่จำกัดแน่นอนตายตัว อาจพิจารณาได้หลายแง่มุม โดยชุมชนมีความหมายทั้งรูปธรรมและนามธรรม ในความหมายของชุมชนเชิงรูปธรรมนั้นให้ความสำคัญกับอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์ ส่วนในความหมายเชิงนามธรรมนั้น ชุมชนเป็นคำที่นำไปใช้กันอย่างกว้างขวางซึ่งพอจะสรุปได้ว่า ชุมชนประกอบได้ด้วยระบบความสัมพันธ์ของคน ความเชื่อ ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ อาชีพ ระบบการเมือง ระบบการปกครอง โครงสร้างอำนาจ รวมถึงระบบนิเวศวิทยา สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยีด้านต่างๆ ซึ่งระบบเหล่านี้มีความสัมพันธ์

ระหว่างกัน คนที่อยู่ร่วมกันในชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ มีวัตถุประสงค์ร่วมกันเพื่อที่จะบรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการมีการเรียนรู้ร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และมีความเอื้ออาทรต่อกัน โดยชุมชน คือ กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณแห่งหนึ่งมีลักษณะเป็นสังคมขนาดเล็ก บุคคลในชุมชนนั้นมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีกิจกรรมร่วมกัน และมีระเบียบสังคมของตน (ชูชาติ พวงสมจิตร, 2540, น. 31)

ดังนั้น ชุมชนคือกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน ในพื้นที่เดียวกัน มีวัตถุประสงค์ มีกิจกรรม และมีผลประโยชน์ ส่วนการศึกษาชุมชน คือ การที่นักพัฒนา หรือคนภายนอกชุมชนเข้าไปศึกษาชุมชนในด้านต่าง ๆ ทั้งทางกายภาพ ชีวภาพ ความเป็นอยู่ ระบบวิถีคิด การทำงานความสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ ตลอดจนปัญหาและปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อให้เข้าใจลักษณะของแต่ละชุมชนอย่างแท้จริง โดยมีการเรียนรู้และเข้าใจในเรื่องความแตกต่างของระบบคิดที่จะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงาน หรือเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนต่อไป

การศึกษาชุมชนและการมองปรากฏการณ์ทางสังคม คือการมองข้อมูลชุดหนึ่งที่เกิดขึ้นภายใต้กรอบเวลาและสถานที่ที่บุคคลผู้นั้นสนใจ โดยอาศัยแนวความคิด ทฤษฎี เป็นเครื่องมือนำทางในการมองหาข้อมูล เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความหมายและสามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมนั้นได้

กล่าวโดยสรุปได้ว่ากระบวนการพัฒนาในมิติวัฒนธรรม คือการศึกษาสิ่งที่ชาวบ้านหรือสิ่งที่ชุมชนมี และปรับเปลี่ยนสิ่งที่พึงเปลี่ยนแปลงเสียใหม่ เพื่อต่อสู้กับสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา ด้วยการศึกษาปัญหาและทบทวนศักยภาพของชุมชน เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาไม่ควรดำเนินไปในทิศทางที่สลายการดำรงอยู่ของชุมชน แต่ควรมีการสนับสนุนโดยการรื้อฟื้นคุณค่าดั้งเดิม โดยยึดหลักการประสานสัมพันธ์กันระหว่างผู้ศึกษากับชุมชน ซึ่งการศึกษาชุมชนไทยพวน อำเภอบ้านผือมีลักษณะเช่นเดียวกัน คือต้องเป็นการศึกษาถึงสิ่งที่ชุมชนมี และถ้าจะพัฒนาชุมชนก็ไม่ควรดำเนินไปในทิศทางที่สลายการดำรงอยู่ของชุมชนแบบดั้งเดิม ดังนั้นจึงต้องควรมีการศึกษาประวัติความเป็นมา และการดำรงอยู่ของชุมชนอย่างละเอียดเพื่อความพัฒนาชุมชนให้เป็นไปอย่างยั่งยืน

- แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

แนวคิดโดยทั่วไปในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ใครคือผู้ที่จะมีส่วนร่วมและมีส่วนร่วมในเรื่องอะไร เดวิสและนิวสตรอม (Davis and Newstrom, 1989, p. 232) ได้อธิบายไว้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องการเข้าไปเกี่ยวข้อง (Involvement) เมื่อเกี่ยวข้องก็คิดช่วยเหลือกัน (Contribution) และร่วมรับผิดชอบ (Responsibility) ในสิ่งนั้น ๆ ในทำนองเดียวกัน การมีส่วนร่วมทำให้เกิดการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องและการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องจะก่อให้เกิดความผูกพัน (Commitment) กับภารกิจที่ตนเองมีส่วนร่วม จึงนับได้ว่ามีส่วนร่วมก่อให้เกิดประโยชน์ในการทำงาน

ความหมายของการมีส่วนร่วม องค์การสหประชาชาติ (United Nation Organization, 1981, p. 4) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมในฐานะของประชาชนที่เป็นกระบวนการของการพัฒนาว่า เป็นการเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้น และมีพลังของประชาชนในด้านต่างๆ ได้แก่

1. การตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมายของสังคมและการจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

2. การปฏิบัติตามแผนงานหรือโครงการต่าง ๆ ด้วยความสมัครใจ

การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการในการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการพัฒนา ร่วมคิดร่วมตัดสินใจเพื่อการพัฒนา ร่วมคิดร่วมตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเอง ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ความรู้ความชำนาญร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง (คันฉัตร ตันเสถียร, 2537, น. 4)

ขณะที่ ไพรัตน์ เศษะรินทร์ (2527, น. 6-7) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึงกระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชน ทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิและองค์กรอาสาสมัครต่าง ๆ ให้เข้าร่วมในการดำเนินงานเรื่องใด เรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องรวมกันให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้คือ

1. ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหา และสาเหตุปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนตลอดจนความต้องการของชุมชน

2. ร่วมคิดหา และสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสิ่งใหม่ ๆ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการชุมชน

3. ร่วมวางนโยบาย หรือแผนงานหรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อจัดและแก้ไขปัญหา และสนองความต้องการชุมชน

4. ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบบริหารการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล

6. ร่วมลงทุนในกิจกรรม โครงการชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและหน่วยงาน

7. ร่วมปฏิบัตินโยบาย แผนงาน โครงการ กิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ของชุมชน

8. ร่วมควบคุมติดตาม ประเมินผลและร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำโดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ตลอดไป

ซึ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น ชุมชนต้องมีส่วนร่วมใน 4 ขั้นตอน คือ (อภิญา กังสนารักษ์, 2544, น. 14–15)

1. การมีส่วนร่วมในการริเริ่มโครงการ ร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ร่วมตัดสินใจกำหนดความต้องการและร่วมลำดับความสำคัญของความต้องการ
2. การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน รวมถึงทรัพยากรและแหล่งวิทยากรที่จะใช้ในโครงการ
3. การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินโครงการ ทำประโยชน์ให้แก่โครงการ โดยร่วมช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการเพื่อให้รู้ว่าผลจากการดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยสามารถกำหนดการประเมินผลเป็นระยะต่อเนื่องหรือประเมินผลรวมทั้งโครงการในคราวเดียวก็ได้

ดังนั้น การมีส่วนร่วมหมายถึง การที่ชุมชนในท้องถิ่นนั้น ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดวัตถุประสงค์หรือความต้องการโดยมีส่วนร่วมในการรับรู้ ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมในผลประโยชน์ ร่วมในการตรวจสอบ ประเมินผล และการแก้ปัญหาในการดำเนินงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อชุมชน โดยอยู่บนพื้นฐานของสิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาค การให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการศึกษาในการสืบทอดวัฒนธรรมไทยพวนเป็นผลดีต่อชุมชน เนื่องจากจะทำให้ต่างฝ่ายช่วยเหลือซึ่งกันและกันมีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ ร่วมรับผิดชอบ ก่อให้เกิดผลดีหลายประการ ดังนี้

1. เกิดกระบวนการกลุ่มและการทำงานร่วมกัน การปฏิบัติงานเป็นไปตามความต้องการของท้องถิ่นหรือชุมชน ทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน เกิดกระบวนการพัฒนา
2. เป็นการกระจายอำนาจให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการสืบทอดวัฒนธรรมไทยพวน
3. ทำให้ใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างมีคุณค่า การที่ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการสืบทอดวัฒนธรรมไทยพวน จะทำให้ทุกคนร่วมกันดูแลการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ในชุมชน รวมทั้งการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อผลประโยชน์ของคนส่วนรวม

แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน จึงเป็นกระบวนการที่สำคัญในการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการดำเนินการพัฒนาร่วมคิด ร่วมตัดสินใจพัฒนาในการดำรงอยู่ของชุมชนว่าควรจะไปในทิศทางใด ซึ่งชุมชนไทยพวน อำเภอบ้านผือได้ยึดหลักการดังกล่าวด้วยการจัดตั้งชมรม และให้คนในชมรมและคนในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่ได้มีการจัดตั้งขึ้นมา

- แนวคิดการปรับตัว (Adaptation)

แนวคิด “การปรับตัว” มีพื้นฐานอยู่บนความเชื่อที่ว่า วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือสำคัญในการปรับตัวของมนุษย์ เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อดำรงความสัมพันธ์กับถิ่นที่อยู่ วัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์และมนุษย์ไม่สามารถดำรงอยู่ได้หากปราศจากวัฒนธรรม พร้อมกันนั้นมนุษย์ได้สร้างไว้ และได้รับผลกระทบจากการที่วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลง และเมื่อวัฒนธรรมของกลุ่มเปลี่ยนแปลงไป คนในกลุ่มจะต้องปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคม และคุณลักษณะทางจิตใจ เพื่อให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ เมื่อใดก็ตามที่มนุษย์นำระบบพลังงาน (Energy) แบบใหม่ เข้ามาในถิ่นที่อยู่อาศัย โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ได้แก่ สถาบัน องค์กรต่างๆ จะเปลี่ยนไป (Cohen, W.A., 1990) อาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือที่มนุษย์สร้างขึ้นเป็นกลไกที่มนุษย์ใช้เพื่อปรับตัวให้อยู่รอดได้ในระบบนิเวศหนึ่ง

จากแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยใช้เป็นฐานความรู้ในการศึกษาเพื่อสร้างความเข้าใจพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของไทยพวนในภาคกลาง ผวนกับทฤษฎีหลักกับทฤษฎีเสริมที่จะกล่าวต่อไป เพื่อให้ได้แนวทางในการศึกษาและเก็บข้อมูลภาคสนามให้มีประสิทธิภาพตรงประเด็นและสอดคล้องกับบริบทของเรื่องที่ศึกษา

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง โดยทฤษฎีที่นำมาใช้ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ คือ

- ทฤษฎีสัญลักษณ์ (Symbolic Theory)

ทฤษฎีสัญลักษณ์หรือทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์ (Symbolic Interactional Theory) เกิดจากแนวคิดที่ว่า การศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมมนุษย์ทำให้ทราบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสังคม บุคคลที่เด่นของสำนักนี้ได้แก่ จอร์จ เฮอร์เบิร์ต มีด (George Herbert Mead: 1863-1931) และชาร์ลส์ ฮอร์ตตัน คูลีย์ (Charles H. Cooley) ทศนะของ มีด คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมอยู่ที่การใช้ความหมายร่วมกัน การที่จะทราบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสังคมได้ จะต้องค้นหาสัญลักษณ์ต่างๆ ที่เป็นเครื่องกระตุ้นปฏิกิริยาให้เกิดการกระทำของบุคคล มีด ใช้วิธีการศึกษาโดยวิธีการสังเกตการณ์เป็นหลัก การศึกษามนุษย์ในทัศนะของ มีด คือ ศึกษามนุษย์ในสภาพแวดล้อมทางสังคมที่มีการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งจะต้องเข้าใจบทบาทของกันและกันด้วย (ไพฑูริย์ มีกุล, 2545, น. 29-30)

แนวคิดของ มีด สอดคล้องกับทัศนะของ คูลีย์ ที่ว่า มนุษย์เติบโตขึ้นมาจากการคลุกคลีกันระหว่างสมาชิกของสังคม จึงก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนระบบคิดประสบการณ์ต่างๆ จากสังคม การที่บุคคลอยู่ในสังคมจะต้องมีความรู้สึกเป็นพวกพ้องเดียวกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับกลุ่มปฐมภูมินับตั้งแต่ครอบครัว กลุ่มเพื่อน และกลุ่มเพื่อนบ้าน หรือกลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเหล่านี้จะช่วยฝึกบุคคลหรือช่วยใน

กระบวนการฝึกคนให้รู้ระเบียบสังคมและการพัฒนาบุคคลให้มีบุคลิกภาพเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคม

กลุ่มสัญลักษณ์สัมพันธ์หรือทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์มองระบบสังคมหนึ่งๆ จะเป็นระเบียบได้ย่อมต้องมีการใช้ความหมายร่วมกันและใช้สัญลักษณ์ในการทำความเข้าใจกันและกันและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม ระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์กำหนดขึ้นใช้ในสังคมดังกล่าวจึงเป็นบรรทัดฐานที่สังคมกำหนดขึ้นให้คนในสังคมได้ประพฤติปฏิบัติร่วมกัน เกิดเป็นระเบียบของสังคมนั้นๆ ระบบสัญลักษณ์หรือแนวคิดด้านสัญลักษณ์สัมพันธ์จึงเป็นระบบบรรทัดฐานให้คนในสังคมยอมรับและยึดถือร่วมกัน

การศึกษาวิจัยเรื่อง “วิธีการสืบทอดวัฒนธรรมของชาวไทยพวนในอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี” ซึ่งชาวไทยพวนในอำเภอบ้านผือเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเองที่เรียกว่า วัฒนธรรมไทยพวน ดังนั้นการนำทฤษฎีสัญลักษณ์ที่มีหลักคิดว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเกิดจากการกระทำร่วมกันระหว่างสมาชิกในสังคมที่ใช้สัญลักษณ์ร่วมกัน การศึกษาค้นคว้าจึงเลือกใช้ทฤษฎีนี้เป็นฐานคิดในการวางแผนการศึกษาถึงลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์หรือสัญลักษณ์ที่สำคัญของชุมชนไทยพวน

- ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory)

ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนมีสมมติฐานสำคัญว่า มนุษย์แต่ละคนมีความต้องการมากมาย แต่ตนเองไม่สามารถสนองความต้องการนั้นได้ทั้งหมด จึงต้องอาศัยผู้อื่นมาช่วยสนองตอบความต้องการนั้นๆ และมนุษย์แต่ละคนยังต้องการผลตอบแทนจากการแลกเปลี่ยนสิ่งต่าง ๆ ระหว่างกันให้มากที่สุด ผ่านทางการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น จึงต้องมีการสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ในการแลกเปลี่ยนที่มีความยุติธรรมขึ้น กฎระเบียบจะคอยควบคุมความประพฤติของทุกๆ คนในสังคมเพื่อช่วยรักษาสัมพันธภาพให้ดำรงอยู่ได้นานและมั่นคง นักทฤษฎีการแลกเปลี่ยนสมัยใหม่สร้างฐานคติให้กับทฤษฎีตามแนวอรรถประโยชน์ ดังต่อไปนี้ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2540, น. 75-79)

1. ในขณะที่มนุษย์มิได้แสวงหาประโยชน์อย่างมากที่สุด มนุษย์ก็ได้พยายามที่จะหาประโยชน์บางส่วนจากการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างกัน
2. ในขณะที่มนุษย์มิได้เป็นผู้มีเหตุผลอย่างสมบูรณ์ แต่เขาก็ได้พยายามคิดหน้าคิดหลังเกี่ยวกับทุน และกำไรจากการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างกัน
3. แม้ว่ามนุษย์จะไม่มีข้อมูลอย่างครบถ้วนเกี่ยวกับทางเลือกต่างๆ ที่มีอยู่ แต่มนุษย์ก็พอทราบทางเลือกอื่นบางแนวทาง ซึ่งทำให้เขาสามารถประมาณทุนและกำไรของทางเลือกนั้นๆ

4. แม้ว่ามนุษย์จะต้องอยู่ใต้อิทธิพลภายนอก แต่มนุษย์ก็พยายามแข่งขันกันเองในการแสวงหาผลประโยชน์ซึ่งขณะมีความสัมพันธ์กัน

5. แม้การแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ (วัตถุ) จะมีอยู่ในทุกสังคม แต่สิ่งเหล่านี้ก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของกระบวนการแลกเปลี่ยนทั่วไปของบุคคลต่าง ๆ ในสภาพสังคม

6. ในขณะที่การแลกเปลี่ยนในท้องตลาดมีเป้าหมายทางวัตถุ แต่มนุษย์มีการแลกเปลี่ยนอย่างอื่นที่ไม่ได้เป็นวัตถุด้วย เช่น ทางจิตใจ (Sentiments) และทางบริการต่าง ๆ

เห็นได้ว่าการตัดสินใจกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งของมนุษย์ตามแนวคิดทฤษฎีการแลกเปลี่ยนในเชิงเศรษฐศาสตร์รรถประโยชน์นิยมนี้ มนุษย์จะมีการพิจารณาถึงผลตอบแทนที่จะได้รับกลับมาก่อนทุกครั้ง ซึ่งผลตอบแทนนั้นจะออกมาทั้งในรูปของวัตถุและผลตอบแทนทางด้านความรู้สึกนึกคิดและจิตใจ

ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนนี้มีความสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่า มนุษย์แต่ละคนมีความต้องการมากมาย แต่ตนเองไม่สามารถสนองความต้องการนั้นได้ทั้งหมด ดังนั้นจึงเกิดการแลกเปลี่ยนไปมาทั้งสิ่งของและวัฒนธรรมที่ต้องมีการแลกเปลี่ยนและหิบบัวยกันระหว่างผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกัน ซึ่งชุมชนไทยพวน อำเภอบ้านผือก็เช่นกันที่ได้มีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกับพื้นที่ที่ตนเองอาศัยอยู่จนเกิดการเลียนแบบทางวัฒนธรรมและเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม สุดท้ายได้กลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มไทยพวน อำเภอบ้านผือไปในที่สุด

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง⁴

งานวิจัยเรื่อง “พวน” มีอยู่ค่อนข้างมากโดยนำเสนอในหลายรูปแบบ ได้แก่ เจนสุดา สมบัติ (2548, น. 173-176) ศึกษาเรื่อง “ความเป็นพวน” ในปรากฏการณ์ความเป็นไทยร่วมสมัย เป็นการศึกษาการนิยามตัวตนของไทยพวน ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งในประเทศไทยที่อพยพมาจากประเทศลาวกว่า 200 ปีมาแล้ว โดยมองผ่านสำนึกรับรู้ จดจำความเป็นพวนในหลายรูปแบบ สิ่งที่ผู้เขียนเน้นศึกษาเป็นประเด็นสำคัญคือ พัฒนาการของความเป็นพวนที่สอดคล้องกับสังคมไทยในบริบทที่แตกต่างกันในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา ความหมายของความเป็นพวนที่แสดงออกในรูปการรวมกลุ่มพื้นที่วัฒนธรรมของคนพวน และการปรับตัวของความเป็นพวนในปัจจุบันซึ่งสอดคล้องกับปรากฏการณ์ในสังคมไทย ที่ส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น ผลการศึกษาประวัติศาสตร์ของไทยพวน พบว่า การเข้าใจที่มา / รากเหง้าตัวตนเป็นการนิยามความเป็นพวนผ่านรูปแบบที่แตกต่างกัน การรับรู้และเชื่อมโยงตัวตนของไทยพวนจึงเป็นไปตาม

⁴ ทั้งนี้ผู้วิจัยเลือกนำมาเฉพาะช่วงเวลาไม่เกิน 15 ปี คือนับตั้งแต่ปี 2545 - 2560

แหล่งที่รับมา แต่ตัวตนของไทยพวนในประวัติศาสตร์ก็ผูกโยงอยู่กับประวัติศาสตร์ของชาติที่พวกเขาอาศัยจนกระทั่งปัจจุบัน เรื่องราวที่มาในประวัติศาสตร์ของไทยพวนก็ถูกหยิบยกขึ้นมาบอกเล่าตามโอกาสต่าง ๆ เพื่อตอกย้ำความเข้าใจในรากเหง้าของกลุ่มชาติพันธุ์พวนร่วมกัน โดยคนพวนแต่ละพื้นที่ก็เลือกหยิบประวัติศาสตร์ชุดที่เหมาะสมกับพื้นที่ของตนขึ้นมาใช้

การรวมกลุ่มของไทยพวนเป็นโอกาสให้พวกเขาได้แสดงออกถึงสำนึกรับรู้ จดจำตัวตนร่วมกัน ผ่านการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ โดยไทยพวนได้มีการเลือกอนุรักษ์ส่งเสริมบางสิ่งซึ่งพวกเขาเห็นว่ามีค่าความหมายร่วมกัน การเกิดเครือข่ายชมรมไทยพวนได้ฟื้นฟูวัฒนธรรมของไทยพวนด้วยการประดิษฐ์สร้างตัวตนขึ้นโดยไม่ออกนอกกรอบที่รัฐได้ขีดเส้นเอาไว้ และเป็นความพยายามสร้างชุมชนในจินตนาการภายใต้อุดมการณ์ของชาติที่เน้นความเป็นอันหนึ่ง แต่กลับเปิดพื้นที่ให้กับความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม

เมื่อมีการให้คุณค่าความหมายของความเป็นไทยพวนร่วมกันในกลุ่มต่าง ๆ การแสดงออกถึงสำนึกรับรู้ จดจำตัวตนของไทยพวนสู่สาธารณะก็เป็นประเด็นสำคัญที่ชี้ให้เห็นการเลือกหยิบอัตลักษณ์บางอย่างมาประดิษฐ์สร้างและแสดงบนเวทีที่มีคนภายนอกเป็นผู้ชม ซึ่งเวทิดังกล่าวย่อมมีจินตนาการของผู้ชมที่ต้องการเห็นความเป็นพวนที่พวกเขาคิด และสิ่งนี้เองที่ส่งผลให้ไทยพวนเลือกหยิบอัตลักษณ์ขึ้นมาเพื่อสนองจินตนาการนั้น อนึ่งอัตลักษณ์ต่างๆ ของไทยพวนที่ถูกเลือกหยิบมาก็ล้วนเป็นสิ่งที่ “ขายได้” ในกระแสการส่งเสริมการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี

ส่วน *วลาวัลย์ อุดมศิลป์* (2548, น. 299-301) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์นิทานชาดกไทยพวน บ้านม่วงขาว ตำบลโคกปึก อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี” ผลการศึกษาพบว่า นิทานชาดกไทยพวนมีบทบาทต่อสังคมไทยพวนในด้านให้ความบันเทิง ช่วยให้วัฒนธรรมสมบูรณ์เข้มแข็งขึ้น เป็นเครื่องมือให้การศึกษาแก่คนในสังคม และเป็นเครื่องมือควบคุมรักษาแบบแผนของสังคม และด้านวัฒนธรรมที่ปรากฏในนิทานชาดกไทยพวน พบว่า มีทั้งวัฒนธรรมทางวัตถุ และวัฒนธรรมทางจิตใจ ในด้านวัฒนธรรมทางวัตถุ พบว่า ชาวไทยพวนมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ทั้งด้านที่อยู่อาศัย การแต่งกาย อาหารการกิน อาชีพ การคมนาคม การสื่อสาร มีการปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย สำหรับวัฒนธรรมด้านจิตใจ พบว่า มีการกล่าวถึงระบบความเชื่อเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล ยังถือปฏิบัติแต่ไม่เคร่งครัดนัก เพื่อเป็นขวัญกำลังใจและความเป็นสิริมงคล ความเชื่อเรื่องเวทย์มนต์คาถา เชื่อว่าทำดีกรรมย่อมคุ้มครอง ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ทำให้นิยมทำบุญให้ทานเป็นนิจ ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามเพื่อความเป็นสิริมงคล

ในด้านค่านิยม ยกย่องคนที่มีความกตัญญูกตเวที มีการศึกษา อ่อนน้อมถ่อมตน และมีความซื่อสัตย์ ในด้านประเพณีมีการกล่าวถึงประเพณีการเกิด ประเพณีการสู่ขวัญ ประเพณีการอุปสมบท ประเพณีการแต่งงาน และประเพณีการทำศพ ซึ่งปรับเปลี่ยนตามสมัยนิยมเพื่อความสะดวกในการปฏิบัติ ในด้านการใช้ภาษา นิยมใช้คำเปรียบอุปมาโวหารเปรียบเทียบกับสิ่งที่เข้าใจยากกับสิ่งที่ใกล้ตัวพบเห็นง่ายใน

ชีวิตประจำวัน และมีการใช้พจนานุกรมเพื่อเป็นอุทาหรณ์สอนใจ และผลการศึกษายังพบว่าชาวไทยพวนสามารถปรับตัวได้อย่างกลมกลืนเพื่อมิให้เกิดความแปลกแยก และเพื่อพัฒนาตนให้ทัดเทียมผู้อื่น มีการส่งเสริมบุตรหลานให้ได้รับการศึกษามากขึ้น มีการใช้ภาษาไทยสื่อสารกับผู้อื่น มีการรับเอาการละเล่นตลอดจนมหรสพของไทยเข้าใจความนิยมของคนเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกัน อันเนื่องมาจากการนับถือศาสนาพุทธและมีความเชื่อคล้ายคลึงกัน ตลอดจนการได้ร่วมกิจกรรมได้พบปะกันในงานบุญประเพณีต่างๆ บ่อยครั้ง ทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีและเกิดการผสมกลมกลืนวัฒนธรรมกันที่สุดในที่สุด

ส่วน *วรา ชาฎกา* (2556, น. ๖) เรื่อง *อัตลักษณ์ไทยพวน: กรณีศึกษาไทยพวน ตำบลบ้านกล้วย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี* พบว่า อัตลักษณ์วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยพวนประกอบด้วย การประกอบอาชีพ การแต่งกาย ที่อยู่อาศัย การถนอมอาหาร การรักษาโรค อัตลักษณ์ประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยพวน ประกอบด้วย การเกิด การ แต่งงาน การตาย ด้านประเพณีงานบุญต่างๆ อัตลักษณ์ด้านศักยภาพของกลุ่มของชาติพันธุ์ไทยพวน อัตลักษณ์ด้านศักยภาพของกลุ่มองค์กรทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยพวน เช่น อัตลักษณ์วัฒนธรรม การประกอบอาชีพทอผ้า และการถนอมอาหาร เป็นต้น และ *ศิริชัย หอมดวงและสุภกิต บัวขาว* (2559, น. 135) เรื่อง *การแปรของเสียงพยัญชนะในภาษาไทยพวน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ผลการศึกษาข้างต้น การแปรของเสียงพยัญชนะที่เกิดขึ้นผู้พูดอายุที่ 3 มีการใช้รูปแปรมากกว่าผู้พูดอายุที่ 1 และผู้พูดอายุที่ 2 สันนิษฐานว่าเป็นเพราะ มีโอกาสได้เรียนหนังสือหรือเข้าถึงสื่อสารมวลชนมากกว่า หรืออาจเป็นเพราะตัวผู้พูดเอง ต้องการปรับเสียงให้คล้ายกับภาษาที่ตนเองรู้สึกว่ามีศักดิ์ศรีสูงกว่า จึงเลือกใช้รูปแปร ที่ใกล้เคียงกับภาษาอีสานหรือภาษาไทยมาตรฐาน*

ขณะที่ *ยุคลวัชร ภักดีจักรวิวัฒน์ ปรัชญา เปี่ยมการุณ และอภิรพี เศรษฐวิทย์ ต้นเจริญวงศ์* (2559, น. 18-19) เรื่อง *การศึกษาวิจัยเรื่อง “ไทยพวนกับกลยุทธ์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว วัฒนธรรมแบบบูรณาการ”* ผลการ วิจัยพบว่า ชาวไทยพวนมีระบบการจัดการการท่องเที่ยว โดยชุมชนเป็นกลุ่มที่มีเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์และมีทุนทางสังคมมาก โดยองค์ประกอบที่สามารถนำมาส่งเสริม ให้เกิดการท่องเที่ยวได้ คือ ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม คือ การนำเอาองค์ความรู้จากตัวบุคคล ชุมชน ภูมิปัญญา ปราชญ์ท้องถิ่นนำไปสู่การใช้ประโยชน์และความภาคภูมิใจในความเป็นตัวตน ชาวไทยพวนเป็นกลุ่มที่มีทุนภูมิปัญญาและทุนวัฒนธรรมที่สูงมาก เห็นได้จากความโดดเด่นของวิถีชีวิต ประเพณีที่มีความเป็นสามัญการ ดังนี้ (1) การทอผ้าพื้นบ้านของชาวไทยพวน (2) ลำพวนและลำคัตพวน (3) ประเพณีกำฟ้า ซึ่งพบว่ายังคงเป็นสิ่งที่ชาวไทยพวนในหลายพื้นที่ของประเทศไทยยังคงรักษาปฏิบัติ สืบต่อกันมามากน้อยบ้างตามแต่ละพื้นที่ และเมื่อนำทุนทางวัฒนธรรม ประเพณีของชาวไทยพวนมาประยุกต์กับแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ เพื่อใช้เป็นจุดดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวแล้วนั้น สามารถเสริมสร้างกิจกรรมทางการท่องเที่ยวได้คือการสร้างโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในการทอผ้า ย้อมสีเส้นด้ายด้วยตนเอง การทดลอง

แต่งกายแบบชาวไทยพวน การขับร้องลำตัดพวน ตลอดจนการมีส่วนร่วมในประเพณีกำฟ้าที่สามารถสร้างความประทับใจในการท่องเที่ยวได้

เหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของวิจัยที่เกี่ยวข้องกับไทยพวนบริเวณต่างๆ ในประเทศไทยที่ได้มีการศึกษาไว้ในช่วง 15 ปีที่ผ่านมา ทำให้เห็นได้ว่าการศึกษาเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับไทยพวนก่อนข้างจะมีความหลากหลายโดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยพวน

